

**T.C.  
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KAZÂBÂDÎ'NİN HÂŞİYETÜ'L-USÛL ve ĞÂŞİYETÜ'L-  
FUSÛL ALE'L-MUKADDEMÂTİ'L-ERBA'A ADLI  
ESERİNİN TAHKİK ve TAHLİLİ**

**Tezi Hazırlayan  
Hüseyin DOĞRU**

**Tezi Yöneten  
Yrd. Doç. Dr. Davut İLTAŞ**

**Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı  
İslam Hukuku Bilim Dalı  
Yüksek Lisans Tezi**

**Temmuz 2010  
KAYSERİ**

Yrd. Doç. Dr. Davut İLTAŞ danışmanlığında Hüseyin DOĞRU tarafından hazırlanan “Kazâbâdî'nin Hâşiyetü'l-usûl ve Ğâşiyetü'l-Fusû'l Ale'l-Mukaddemâti'l-Erba'A Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlîli” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

...25.12.2010

JÜRİ:

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Davut İLTAŞ (Danışman)



Üye : Yrd. Doç. Dr. Menderes GÜRKAN

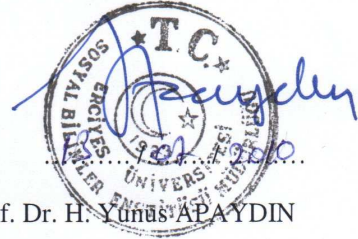


Üye : Yrd. Doç. Dr. Murat SERDAR



ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 13.07.2010 tarih ve .....1.b..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.



Prof. Dr. H. Yunus APAYDIN

Enstitü Müdürü

## ÖNSÖZ

Bilgi ve iletişim çağı olarak nitelendirilen zamanımızda bilginin değeri daha da artmıştır. Bilgi köklerine bağlı, kültürel servetini bilip manevi değerlerini tanıyan milletlerin ellerinde yükselecektir.

Ecdadımızın bize bıraktığı kültür mirasımız üzerine yeni ilmi çalışmaların eklenip üzerine kuracağımız binanın temellerinin çok iyi tanınması ve onun sağlam fikri gücünden ilham alarak aydınlık kuşaklara aktarılması her zamankinden daha elzem hale gelmiştir.

Ortaçağ karanlık devrini yaşamış olan Avrupa'nın günümüzde ulaştığı bilgi seviyesinde İslam Medeniyetinin etkisinin olduğu herkesin malumudur. Müsteşriklerin İslam Medeniyet mirasımızın neşrine olan gayretleri hala devam etmektedir.

Mücevherlerin üstünün tozlanması ile mücevher özelliğini kaybetmez ama onun mücevher olduğunu fark ettirebilmek için de üzerindeki tozu almak gerekir. Geçmişte yazılmış kültür hazinelerimizden birini günümüz ulemasının istifadesine sunmak bize büyük bir haz vermektedir. Böylece üzeri tozlanmış bir mücevher daha ortaya çıkarılmış olmaktadır. Bu bağlamda ilim ehline meşhur olan '*Mukaddemâtü'l-Erba'a*' üzerine yapılmış olan Kazâbâdî'nin '*Hâşiyetü'l-Usûl ve Ğaşiyetü'l-Fusûl ale'l-Mukaddemâti'l-Erba'a*' adlı eserini orijinal şekliyle gün yüzüne çıkarmaya gayret ettik.

Bu çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde hüsün-kubuh meselesini ve bu konudaki mezheplerin görüşlerini aralarındaki farklılıkları da belirterek ele aldık.

İkinci bölümde; önce tezimizin konusuna doğrudan dahil olmadığı için Sadrüşşerîa'yı ve eserlerini tanıttığımız kısmı, Diyânet İslam Ansiklopedisindeki "Sadrüşşerîa" maddesinden kısaltarak aldık. Ardından '*Mukaddemâtü'l-Erba'a*' üzerine yazılan hâşiyeleri belirttik. Kazâbâdî'nin hayatı, öğrencileri ve eserleri hakkında da bilgi verdikten sonra Kazâbâdî'nin eserinin elimizde olan on iki nüshasını tanıtip tahkîkli ana metinde geçen kısaltmaları verdik. Son alt başlıkta ise tezimizin asıl konusu olan Kazâbâdî'nin mezkûr eserinin on iki nüshasından müellif nüshasına en yakın tarihli nüshayı asıl nüsha olarak kabul edip ve bu asıl nüshaya seçmiş olduğumuz dört nüshayı

daha ekleyerek karşılaştırıp, farklılıkları tespit edip tercihlerde bulunduğumuz tahkîkli ana metni vererek tezimizi tamamladık.

Yüksek lisans eğitimimin her aşamasında kendisinden istifade ettiğim muhterem hocam Prof. Dr. H. Yunus APAYDIN'a ve gerek tez konusunun seçiminde ve gerekse yaptığım çalışmalarım esnasında bana destek ve rehber olan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Davut İLTAŞ hocama çok teşekkür ediyorum.

Hüseyin DOĞRU  
KAYSERİ 2010

**KAZÂBÂDÎ'NİN HÂŞİYETÜ'L-USÛL ve ĞÂŞİYETÜ'L-FUSÛ'L ALE'L-  
MUKADDEMÂTİ'L-ERBA'A ADLI ESERİNİN TAHKİK ve TAHLİLİ**

**Hüseyin DOĞRU**

**ÖZET**

Elimizde on iki nüshası bulunan Kazâbâdî'nin 'Hâşiyetü'l-Usûl ve Ğâşiyetü'l-Fusûl ale'l -Mukaddemâti'l-Erba'a adlı eseri üzerine yaptığımız bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde hüsün kubuh meselesini ve bu konudaki mezheplerin görüşlerini ele aldık.

İkinci bölümde Sadrüşşerîa'yı ve eserlerini tanıtip 'Mukaddemâti'l-Erba'a' üzerine yazılan hâşiyeleri belirttik. Kazâbâdî'nin hayatı, öğrencileri ve eserleri hakkında da bilgi verdikten sonra Kazâbâdî'nin eserinin elimizde olan on iki nüshasını tanıtip tahkikli ana metinde geçen kısaltmaları verdik. Son alt başlıkta ise tezimizin asıl konusu olan Kazâbâdî'nin mezkûr eserinin on iki nüshasından müellif nüshasına en yakın tarihli nüshayı asıl nüsha olarak kabul edip ve bu söz konusu nüshaya dört nüshayı daha ekleyerek karşılaştırıp, farklılıkları tespit edip tercihlerde bulunduğumuz tahkikli ana metni verdik. Tezimiz bibliyografya ile sona ermektedir.

**Anahtar kelimeler:** Kazâbâdî, Nüshalar, Hüsün ve Kubuh

**KAZABADİ AND NAMED HÂŞİYETÜ'L-USÛL VE ĞÂŞİYETÜ'L-FUSÛL  
ALE'L –MUKADDEMÂTİ'L-ERBA'A**

**Hüseyin DOĞRU**

**ABSTRACT**

This work, which we worked on have twelve copies, belongs to Kazâbâdî and named Hâşiyetü'l-Usûl ve Ğâşiyetü'l-Fusûl ale'l–Mukaddemâti'l-Erba'a consists of an entrance and two episodes.

At the first episode we dealt with beautifulness, ugliness and ideas of the cults about this subject.

At the second episode we introduced Sadrişşerîa and his works also we explain the works which written about Mukaddemâti'l-Erba'a. After giving information about Kazâbâdî's life, students and works we introduced the twelve copies of Kazabadi's work which we had also we gave abbreviations which were used in the verified main text. At the last six topics we selected one which was the closest to the writer's copy among the twelve copies as true and we gathered with other four copies then we matched, found out differences made decisions so that we gave verified main text. The thesis finishes with bibliography

**Key Words:** Kazâbâdî, the copies, beautifulness and ugliness

## İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT .....	iv
İÇİNDEKİLER .....	v
KISALTMALAR .....	vi
GİRİŞ .....	1

### BİRİNCİ BÖLÜM

<b>HÜSÜN-KUBUH MESELESİ VE MEZHEPLERİN HÜSÜN-KUBUH ANLAYIŞI</b>	
A. HÜSÜN-KUBUH MESELESİ .....	4
B. MEZHEPLERİN HÜSÜN-KUBUH ANLAYIŞI.....	6
1. Mu‘tezile’ye Göre Hüsün–Kubuh.....	6
2. Eş‘arîlere Göre Hüsün–Kubuh.....	9
3. Mâtürîdîlere Göre Hüsün–Kubuh .....	13

### İKİNCİ BÖLÜM

#### **KAZÂBÂDÎ ve HÂŞİYETÜ’L-USÛL ve ĞÂŞİYETÜ’L-FUSÛL ALE’L- MUKADDEMÂTİ’L-ERBA‘A ADLI ESERİ**

A. SADRÜŞŞERÎA’NIN HAYATI VE ESERLERİ.....	17
1. Hayatı ve İlmî Kişiliği.....	17
2. Eserleri .....	21
B. ‘MUKADDEMÂTÜ’L-ERBA‘A’ ÜZERİNE YAZILAN HÂŞİYELER .....	24
C. KÂZÂBÂDÎ’NİN HAYATI, ÖĞRENCİLERİ VE ESERLERİ.....	25
1. Kâzâbâdî’nin Hayatı .....	25
2. Kâzâbâdî’nin Öğrencileri .....	27
3. Kâzâbâdî’nin Eserleri.....	28
D. NÜSHALARIN TANITILMASI.....	31
1. Metin Tahkikinde Karşılaştığımız Nüshaların Tanıtılması .....	31
2. Eserin Diğer Nüshalarının Tanıtılması .....	32
E. TAHKÎKLİ ANA METİNDE GEÇEN KISALTMALAR.....	34
F. TAHKÎKLİ ANA METİN .....	35
<b>BİBLİYOGRAFYA .....</b>	<b>80</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>	<b>84</b>

**KISALTMALAR**

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
b.	: Bin
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Dem.	: Demirbaş
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	: Hicrî
İSAM	: İslâmî Araştırmalar Merkezi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
md.	: Madde
nşr.	: Neşriyat
No.	: Numara
s.	: Sayfa
SÜSBE.	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDVİSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâmî Araştırmalar Merkezi



## GİRİŞ

Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd (ö. 747/1346), '*Tenkîhu'l-Usûl*' isimli eserini '*et-Tavzîh fî Halli Gavâmizi't-Tenkîh*' adıyla şerh ederek kendi fikirlerini ortaya koymuş. Kendisinden sonraki usul düşüncesini derinden etkileyen bu çalışmada hüsün ve kubuh konusunda Mâtürîdî anlayışını temellendirmek için yazdığı '*Dört Mukaddime*' ilim ehlerinden çok rağbet görmüş, medreselerin temel kitapları arasında yer almış ve üzerine bir çok haşiyeler yazılmıştır. Bu haşiyelerin en meşhurlarından bir tanesi de Kazâbâdî (ö. 1163/1750)'nin '*Hâşiyetü'l-Usûl ve Ğâşiyetü'l-Fusûl ale'l – Mukaddemâti'l-Erba'a*' adlı eseridir. Tezimizde, on iki aded el yazma nüshasını bulduğumuz böyle değerli bir eserin tahkik ve tahlilini yaparak müellifin telif ettiği şekilde sahih bir metne ulaşmaya çalıştık.

Elimizde bulunan on iki nüshanın içerisinden seçtiğimiz beş nüshayı karşılaştırarak aralarındaki farkları dipnotlarda belirttik. Nüshalar arasındaki ihtilaflarda yaptığımız tercihlerin sebeplerini de kısaca belirtmeye çalıştık. Müellif nüshasını bulamadığımız için ona en yakın tarihli olan Râşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki 809/2 nolu nüshayı asıl nüsha olarak kabul ettik. Dipnotta da onu اصل olarak ifade ettik. Bunun dışındaki dört nüshanın seçiminde ise öncelikle her bölgeyi bir aile gibi düşünerek nüsha farklılığının tespiti için farklı bölgelerden bir temsilci olmasına sonrada tarih önceliğine dikkat ettik. Böylece Çorum İl Halk Kütüphanesi'ndeki nüshalar içerisinden tarihi en eski olan 4442/2 numaralı nüshayı seçerek ج harfi ile, Manisa Akhisar Zeynelzâde Kitaplığındaki üzerinde 1212 tarihli mührü olan 7 numaralı nüshayı seçerek م harfi ile, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 492 numarada bulunan nüshayı seçerek ق harfi ile ve Kastamonu İl Halk Kütüphanesindeki 50/1 numarada bulunan nüshayı seçerek onu da ك harfi ile ifade ettik.

Kazâbâdî'nin haşiyesinde, Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd'un '*et-Tavzîh fî Halli Gavâmizi't-Tenkîh*' adlı esrinden yaptığı alıntılardaki ihtilafları dipnotlarda ifade

ederken, Teftâzânî'nin '*et-Telvîh ila Keşfi Hakâiki't-Tenkih*' adlı eseriyle beraber Mısır 1327 Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye baskısını kullandık. Bunu da 'muvâfikun li metni'ş-şarih' veya 'muvâfikun li metni's-Sadruşşerîa' diye ifade ettik. Bundaki amacımız daha çok zenginlik katması ve tek kalan nüshayı desteklemesi olmasına rağmen bu baskıda geçtiği ama elimizde bulunan hiç bir nüshada bulunmadığı halde manaya münasib olan yerlerde de tercih ettik.

Nüshaların karşılaştırılması esnasında birinin diğerinden istinsah edildiğine dair herhangi bir delile rastlayamadığımız gibi karşılaştırmada kullandığımız diğer nüshaların birlikte asıl nüshadan ayrıldığı yerlerin olması, diğer nüshaların asıl nüshadan çoğaltılmış olabileceği ihtimalini de çürütüyor.

Ayrıca م ve ج nüshaları içinde eksik olan yerler bulunmaktadır bu eksiklikler dipnotlardan anlaşılmaktadır. Çünkü eksik olan yerlerde nüshaların isimleri dipnotlarda geçmemektedir. Ayrıca zenginlik katması ve ج ve م nüshasının olmadığı yerlerde ihtilafın giderilmesi için ك nüshasından da faydalandık.

Tahkîkli metinde geçen ihtilâfların şeklini dipnotta tarif etmek yerine aynen yazılışını vermeyi tercih ettik. Ama yazılışını veremediğimiz yerlerde örneğin ب harfinin noktasının olup olmaması ihtilafı gibi. Çünkü noktasız ب bilgisayarda yazılamadığı için ب'nin noktası yok diye tarif etmek zorunda kaldık.

Tahkîkli metindeki harekelenmiş kelimelerin çoğu, harekelenmediği taktirde karışıklığa meydan verebilecek olan kelimelerdir.

Bazen nüshalarda iki farklı şekilde yazılabilecek kelimenin (الشرايط ve الشرائط kelimeleri gibi) iki çeşidi de tek kelime üzerinde yazılarak gösterilmeye çalışılmış, bundan müstensihin her iki şeklin de doğru olduğunu ifade etmeye çalıştığını tahmin ediyoruz ancak kelime bu şekliyle bilgisayarda yazılamadığı için her iki yazılış çeşidini de dipnotlarda ifade ederken nüshaların ismini tekrarlamak zorunda kaldık bu da bir dipnotta aynı nüshanın isminin iki defa yazılmasına sebep oldu.

Dipnotlarda nüshalardaki ihtilafı tırnak içine, nüshaların adlarını ise parantez içine yazarak, ana metnin قوله'lerle başlayan yerlerini paragraf başı yaparak ve müellifin Sadrüşşerîa'dan yaptığı alıntılarını da koyu renkte yazarak tahkîkli ana metnin göze hitap

etmesini sağlamaya çalıştık. Kazâbâdî'nin metnindekiyle Sadrüşşerîa'nın metnindeki ihtilâfın ayırt edilmesi için tahkîkli ana metinde koyu renkte olan yerleri dipnotlarda da koyu renkte yazdık. Ayrıca nüshaları dipnotlarda , , , ve ك şeklinde sıraladık ve bu nüsha sıralamasına her zaman uyduk. Okuyucunun asıl metinle olan ilgisini dağıtmamak için de dipnotta mümkün olduğunca aynı cümle kalıbını kullanmaya ve yine aynı maksatla dipnottaki cümlemizi en kısa şekilde yazmaya çalıştık.

İhtilafların, aynı yerde birden çok şekli sahîh olduğu zaman, Kur'an hattına muvâfık olmasına veya asıl nüshanın ve çoğunluğun olduğu tarafa göre dipnotlarda tercihlerde bulunduk. Bazen bu tercih sebeplerini de belirttik.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### HÜSÜN-KUBUH MESELESİ VE MEZHEPLERİN HÜSÜN-KUBUH ANLAYIŞI

#### A. HÜSÜN-KUBUH MESELESİ

Aklın gerek şer'î hükümleri idrak ve keşfetmede gerekse hüküm koymada fonksiyonunu ve yetki alanını konu edinen geniş teolojik tartışmalar kelâmda ve fıkıh usûlünde genellikle 'hüsün ve kubuh meselesi' başlığı altında ele alınır.<sup>1</sup>

Hüsün ve kubuh meselesi usûlün ana meselelerinden ve akli ve nakli konuların önemlilerindedir.<sup>2</sup>

Âlimlere göre hüsün ve kubuhun üç manası vardır: Birincisi; insanın tabiatının uygun gördüğü ve insanın tabiatının nefret ettiği şeydir. İkincisi; kemal ve noksan sıfatlardır. Üçüncüsü; dünyada övgüye, ahirette sevaba ve dünyada kınamaya, ahirette cezaya taalluk eden şeylerdir. Hüsün ve kubuhun ilk iki manasının akılla ispat edilebileceği ittifakla kabul edilirken üçüncü manasının akılla ispat edilip edilemeyeceği konusunda ihtilaf edildiği belirtilmektedir.<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> İlyas Çelebi, 'Hüsün ve Kubuh', *DİA*, C. XIX, s. 60, İstanbul 1999.

<sup>2</sup> Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mesûd es-Sânî, *et-Tavzih fî Halli Gavâmizi't-Tenkîh*, C. I, s. 172, Teftâzânî'nin '*Et-Telvîh ilâ Keşfi Hakâiki't-Tenkîh*' adlı eseriyle beraber sayfa kenarında basılı, Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, Mısır 1327; Ayrıca Sadrüşşerîa, bu meselenin izâhının oldukça zor olduğunu ve bunu çoğu kişilerin başaramadığını belirtmektedir. *a.g.e.*, C. I, s. 172; Veliyyüddîn Muhammed Salih el-Furfûr, *Medârikü'l-Hak: el-Ku'rân-ü'l-Kerîm ve Mebâhisühû*, s. 338, Mektebetü Dâru'l-Furfûr, Birinci Baskı, Halbûnî/Dımeşk 1999.

<sup>3</sup> Sadrüşşerîa es-Sânî, *a.g.e.*, C. I, s. 172, 173; Salih el-Furfûr, *a.g.e.: el-Kur'ân-ü'l-Kerîm ve Mebâhisühû*, s. 340; Abdurrahman b. Ali Şeyhzâde, *Nazmü'l-Ferâid*, s. 32, el-Matbaatü'l-Edebiyye, Mısır h.1317; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razî, *el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-Fıkh*, C. I, s. 123, Müessesetü'r-Risâle, ikinci Baskı, Beyrût 1992; Ali b. Muhammed b. Ali Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, C. III, s. 146, Siyâlkûtî Abdülhakim b. Şemsüddin'in *Hâşiye alâ Şerhi'l-Mevâkıf fî İlmi, Kelâm*, ve Hasan Çelebi b. M. b. Ali'nin *Hâşiye alâ Şerhi'l-Mevâkıf* adlı eserleriyle beraber basılı, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311.

Varlık felsefesi (Ontoloji) açısından genel olarak varlıklar; hakîkî ve îtibârî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hakîkî varlık; insanların düşüncelerine bağlı olmaksızın, zihinlerinin haricinde var olan varlık demektir. Îtibârî varlık ise; hakîkati ve sübûtu kendi başına olmayıp sadece zihinde var olan veya bir şeyin varlığına bağlı olan varlık demektir. Bunlara; birine güneşin ışığını diğerine de Anka kuşunu veya Kaf Dağı'nı örnek verebiliriz. Hüsün ve kubuh, varlık felsefesi açısından zâtî mi izâfî mi olduğu; bilgi felsefesi (Epistemolojik) açısından; hüsün ve kubuhun bilinmesinin akılla mı yoksa şerâtin bildirmesi sayesinde mi mümkün olacağı tartışılmıştır. Bu tartışmalarda Mezheplerin görüşlerinde varlık felsefesi ile bilgi felsefesi açısından çok yakın bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Şöyle ki; varlık felsefesi açısından îtibârî olduğunu savunanlar bilgi felsefesi açısından şerî; hakîkî olduğunu savunanlar da aklî olduğunu söylemektedirler. Mâtürîdîler ise orta bir yol izlemişlerdir.<sup>4</sup>

Hüsün ve kubuh meselesi; esasen kelâm ilminin konusudur. Ancak aklın şer'î hükme ulaşmanın bir yolu olup olmaması, şer'î hüküm ve hâkim kavramlarına açıklık getirmesi yönüyle fıkıh usûlüyle; ilâhî irâde ile aklın yetki alanı arasındaki ilişkiyi belirlemesi ve ilâhî hitap kendisine ulaşmamış kimsenin uhrevî sorumluluğunu konu edinmesi bakımından kelâm ilmiyle irtibatlıdır.<sup>5</sup>

Mezhepler, peygamber gönderildikten ve ilâhî mesaj ulaştıktan sonra hâkimin şer'at olduğu, şer'î hükümlere ulaşmanın asıl yolunun şer'î deliller olduğu konusunda ittifak ederlerken; emredilen şeydeki güzelliğin ve nehyedilen şeydeki çirkinliğin emirle mi yoksa akılla mı sabit olduğu ve peygamber gönderilmeden önceki durum konusunda ise ihtilâf etmişlerdir. Bu bağlamda Eş'arîler; emredilen şeyin hüsnünün ve nehyedilen şeyin kubhunun şer'atla sabit olduğunu ve peygamber gönderilmeden önce helal, haram gibi ilâhî teklif anlamında hükümlerin söz konusu olmadığını, Mu'tezîle ise; emredilen şeyin hüsnünün ve nehyedilen şeyin kubhunun akılla sabit olduğunu ve aklın idrâk

<sup>4</sup> İlyas Çelebi, 'Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-Kubuh', *MÜİFD*, s. 64, 72, 1998-1999, Sayı: 16-17; Şehmus Bayler, *Kelâmcılara Göre Hüsün-Kubuh ve Değerlendirmesi*, s. 9, 10, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, 2006.

<sup>5</sup> Davut İltaş, *Fıkıh Usulünde Mütakellimîn Yönteminin Delalet Anlayışı*, s. 37, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006; Salih el-Furfûr, *Medârikü'l-Hak: el-Kur'an-ü'l-Kerîm ve Mebâhisühû*, s. 338; İlyas Çelebi, a.g.m., s. 60; Şehmus Bayler, a.g.e., s. 2; İlyas Çelebi, 'Hüsün ve Kubuh', *DİA*, C. XIX, s. 60.

ettiği fiillerdeki hüsün ve kubuha dayanarak söz konusu hükümlerin şerâat gelmeden önce de bağlayıcı olduğunu belirtir.<sup>6</sup>

## B. MEZHEPLERİN HÜSÜN-KUBUH ANLAYIŞI

### 1. Mu‘tezile’ye Göre Hüsün–Kubuh

Mu‘tezile tarafından Hüsün ve kubuh meselesi varlık felsefesi (ontoloji) ve bilgi felsefesi (epistemoloji) açısından tartışılmıştır. Onlara göre bu mesele varlık problemi yönünden zâtî, bilgi problemi yönünden aklîdir.<sup>7</sup>

Başta Mu‘tezile olmak üzere Şîa ve bazı Mâtürîdî-Hanefî âlimlerine göre hüsün ve kubuh, nesnelere zâtında mevcut olup akıl yürütmekle bilinebilir. Bunlar, hüsün ve kubuhun hakîkîliğini kabul etmekle beraber, zâtına mı sıfatlarına mı ait bir vasıf olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir.<sup>8</sup>

Şer‘in vürûdünden önce, gerek zarûrî gerekse nazarî olarak aklın güzellik ve çirkinliğine hüküm veremediği hususlarda fiillerin hükmünün ne olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Mu‘tezile, Kerhî ve Cassâs gibi Iraklı Hanefî usûlcüler, Şerif Murtaşâ, Muhakkîk Hillî ve Allâme Hillî gibi Şîi usûlcüler Kelvezânî gibi Hanbelî usûlcüler şer‘ gelmeden önce fiillerin ibaha üzere olduğu görüşündedirler. Şer‘ gelmeden önce fiillerin hükmünün mübah olması, bunun dünyevî ya da uhrevî bir zarar içermeyen menfaat sebebiyle olduğu ve akıl böyle bir menfaatin elde edilmesini gerektirdiği aksi takdirde bunun yaratılmasının abes bir şey olacağı ve bunun ise Allah için caiz olmadığından bu tür fiillerin hükmünün mübâh olması gerektiğini belirtmektedirler.<sup>9</sup>

Ayrıca adı geçen âlimler iddialarını şu şekilde temellendirmişlerdir: Eşyanın yaratılışı şu dört ihtimalin dışında olamaz; Allah, bu şeyleri ya hiç kimse faydalanmasın diye

<sup>6</sup> Salih el-Furfûr, *Medârikü'l-Hak: el-Kur‘ân-ü'l-Kerîm ve Mebâhisühû*, s. 338, 339; Davut İltaş, *Fıkıh Usulünde Mütekellimîn Yönteminin Delalet Anlayışı*, s. 41; Şehmus Bayler, *Kelamcılara Göre Hüsün-Kubuh ve Değerlendirmesi*, s. 5; İlyas Çelebi, ‘Hüsün ve Kubuh’, *DİA*, C. XIX, s. 60; el-Cassâs Hüccetü'l-İslâm er-Râzî, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, C. III, s. 247, Mektebetü'l-İrşâd, İkinci Baskı, 1994.; Muhammed Emîn el-Mağrûf Emîr Pâdişâh, *Teysîru't-Tahrîr*, C. II, s. 150, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrût 1983.

<sup>7</sup> Şehmus Bayler, *a.g.e.*, s. 8.

<sup>8</sup> İlyas Çelebi, ‘Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-Kubuh’, s. 74; el-Küleynî er-Razî, *el-Usûl mine'l-Kâfi*, C. I, s. 16;

<sup>9</sup> Davut İltaş, *a.g.e.*, s. 39; el-Cassâs Hüccetü'l-İslâm er-Râzî, *a.g.e.*, C. III, s. 248, C. IV, s. 70.

yaratmıştır ki, böyle bir şey abes ve sefihlik olup Allah için düşünülemez; ya fayda değil zarar için yaratmıştır, bu ise öncekinden daha çirkin bir şeydir; ya kendi faydalanmak için yaratmıştır, bu ise muhâldir; ya da mükelleflerin faydalanmaları için yaratmıştır ki, doğru olan budur.<sup>10</sup>

Mülk sahibinin mülkünde, mülk sahibinin izi olmaksızın tasarrufta bulunmanın çirkin olacağını söyleyerek haram olduğunu iddia edenlere ise Gazzâlî; bunun mülkünde tasarrufta bulunulması sebebiyle zarar gören kimse hakkında çirkin olacağını ve aksine çirkinliğin, zararsız şeylere engel olmaktan kaynaklanacağını belirtir.<sup>11</sup>

Vakf görüşünü benimseyenlerin hükmü mübâh mı haram mı olduğunu bilemedikleri için duraksamalarını ise Gazzâlî; hüküm mevcut olmadığı için böyle bir duraksamaya gerek olmadığını belirtir. Çünkü ibaha görüşü ve buna bağlı olarak hüsün ve kubuhun aklî olduğu görüşü, esasen fiillerin akıl açısından vacib, haram ve mübâh şeklinde bir hükmünün bulunduğu düşüncesine dayanır.<sup>12</sup>

Mu'tezîle'ye göre hüsnün tanımı; ister aklen, ister şer'an övülsün fark etmez, yapılmasından dolayı övülen şeydir; kubhun tanımı da; ister aklen, ister şer'an yerilsin fark etmez, yapılmasından dolayı zemmedilen şeydir. Bu tanıma göre; hüsn, vâcib ve mendûbu; kubuh, haram ve mekrûhu içine alır, mübâh ise hüsnle kubuh arasındadır. Fakat bazı tanımlarda ise mübâh hüsnüne dâhildir.<sup>13</sup>

Şer'in akıl tarafından vâcib ya da haram olan fiillerin hükmünü değiştirmesi kesinlikle söz konusu değildir. Hüsn ve kubuh konusunda hâkim akıldır. Şer'in getirmiş olduğu emir ve yasaklar, aklın hükmünü teyit eder. Şer'in hükmünü değiştirdiği kısım ise aklen

<sup>10</sup> el-Cassâs Hüccetü'l-İslâm er-Râzî, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, C. III, s. 248; Davut İltaş, *Fıkıh Usulünde Mütekellimîn Yönteminin Delalet Anlayışı*, s. 39, 40.

<sup>11</sup> el-Cassâs Hüccetü'l-İslâm er-Râzî, *a.g.e.*, C. III, s. 247-250; Gazzâlî, *El-Mustasfâ min 'ilmi'l-Usûl (İslam Hukûkunda Deliller ve Yorum Metodolojisi)*, C. I, s. 84, 85, 86, Çev: H.Yunus Apaydın, Rey Yayıncılık, Kayseri 1994.

<sup>12</sup> el-Cassâs Hüccetü'l-İslâm er-Râzî, *a.g.e.*, C. III, s. 247, 248; Davut İltaş, *a.g.e.*, s. 39, 40; Gazzâlî, *a.g.e.*, C. I, s. 86, 87; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, C. I, s. 52, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1975; Fahrüddîn er-Râzî, *el-Mahsûl fi İlmi Usûli'l-Fıkıh*, C. I, s. 159; Ebû's-Senâ Muhammed b. Zeyd el-Lâmîşî, *Kitâbun fi Usûli'l-Fıkıh*, s. 106, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût 1995; Emîr Pâdişâh, *Teyşîru't-Tahrîr*, C. II, s. 169, 170; İmâmu'l-Haremeyn Ebû'l-Me'alî Abdu'l-Melik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî, *et-Telhîs fi Usûli'l-Fıkıh*, C. III, s. 472-474, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Birinci Baskı, Beyrût 1996; Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdu'Cebbâr es-Sem'ânî, *Kavânu'l-Edille*, C. II, s. 48, 49, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrût 1997.

<sup>13</sup> Sadruşşerîa es-Sânî, *et-Tavzîh fi Halli Gavâmi'zi't-Tenkîh*, C. I, s. 173, 174; Ali Bardakoğlu, 'Hüsn ve Kubh Konusunda Aklın Rolü ve İmam Maturîdî', s. 60, *EÜİFD*, sayı: 4, Kayseri 1987.

mübah olanlardır. Şayet şer‘, bir değişiklikte bulunmamışsa hüküm fayda ve zarar ölçüsüne göre aklın gerektirdiği hüküm üzere kalır.<sup>14</sup>

Mu‘tezîle mezhebinin beş temel prensibinden biri olan adâlet; bir yandan insana irade hürriyetini tanımayı, öte yandan bu hürriyetini iyilik yönünde kullanabilmesi için iyi olanı kötü olandan ayırabilme yeteneği olarak akıl gücüne sahip bulunmasını gerekli kılmıştır. Mu‘tezîle âlimleri, akla verdikleri büyük önem dolayısıyla kelamcılarının rasyonalist kesimi olarak tanınmışlardır. Bütün Mu‘tezîle kelâmcıları, vahyin haber verdiği bilgilerin doğruluğuna kesin olarak inanmakla birlikte kural olarak insanların mükellefiyetlerine dair bilgilerin aklî bilgiler olduğunu kabul etmişlerdir.<sup>15</sup>

Mu‘tezîle âlimleri, aklın değerler hakkındaki bilgisinin kesin ve güvenilir bilgilerden sayılması için de bu değerlerin ait bulunduğu fiillerin değişmez niteliklerinin olmasının gerektiğini belirtmişlerdir. Böylece Mu‘tezîlî âlimler bu görüşleriyle, değerleri izâfilikten kurtarmışlardır. Onlara göre akıl ve din fiillere değer yüklemeyi yalnızca onlarda var olan nitelikleri açığa çıkarır. Aklın yükümlülük ve sorumluluk açısından ulaştığı bilgiler kesindir. Bu hükümler konusundaki kanaatlerin farklı olması, onların izâfilikinden değil bilgi eksikliğinden ileri gelir. Değerler, fiillerin zâtî vasfı olmasaydı, ontolojik olarak aralarında fark bulunmayan iki fiilden birini farz diğerini haram kılmak anlamsız, hikmetsiz ve faydasız olurdu. Hüsün ve kubuhun aklî olmadığına iddia edilmesi, insanların mükellef kılınarak âhirette mükâfat kazanmaları ve cezaya çarptırılmaları hususunu temellendirmeyi imkânsız hale getirir.<sup>16</sup>

Mu‘tezîle’ye göre fiillerin hüsün ve kubuhun idrâk ediliş yolları şöyle açıklanmıştır: Bu fiillerden bir kısmı âklî zarûret (zarûretü’l-akıl) yoluyla idrâk edilir. Bunlar; Allah’ın varlığı ve birliği, adalet, ihsan, yardımseverlik, iyilik yapana teşekkür etme ve nimet verene şükretmenin güzel oluşu; nimete nankörlük etmenin (küfrânı nimet) ve hiçbir amacı olmayan yalanın çirkin oluşu böyledir. Bir kısmı da aklî inceleme (nazarü’l-akl) yoluyla idrâk edilir. Bunlar ise; bir zarar ihtiva eden doğrunun güzelliği ve yalancı

<sup>14</sup> Davut İltaş, *Fıkıh Usulünde Mütekellimîn Yönteminin Delalet Anlayışı*, s. 40; Salih el-Furfûr, *Medârikü’l-Hak: el-Kur’ân-ü’l-Kerîm ve Mebâhisühû*, s. 341.

<sup>15</sup> İlyas Çelebi, ‘Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-Kubuh’, s. 74; Şehmus Bayler, *Kelamcılara Göre Hüsün-Kubuh ve Değerlendirmesi*, s. 8.

<sup>16</sup> İlyas Çelebi, a.g.m., s. 75; Şehmus Bayler, a.g.e., s. 11; İlyas Çelebi, ‘Hüsün ve Kubuh’, *DİA*, C. XIX, s. 61, 62.



şahitliği yapmanın, şeytana uymanın ve bir yarar ihtiva eden yalanın çirkinliği böyledir. Bazıları ise Sem‘ yoluyla idrâk edilir, akıl tek başına bunlardaki zâtî vasfı idrak edemez. Bunlar da; ibadetlerin güzel oluşu ve ibadetlerin şekli, zamanı ve çeşitleri, ramazan orucunun hasen ve şevvalin ilk günü orucun ise kabîh olması. Hüsün ve kubuhun idrâk ediliş yollarını üç gruba ayırmakla hüsün ve kubuhun şeriatın ortaya koyduğu şeylerden ibaret olmadığını aklın da fiillerin zâtında veya sıfatlarında bulunan güzellik ve çirkinlik cihetlerini bazen zarûrî olarak, bazen de istidlâl yoluyla bilebileceğini söylemektedir. Yani hüsün ve kubuhun vahiyden bağımsız olarak akıl tarafından bilinebileceğini belirtmişlerdir.<sup>17</sup>

Meseleye teklif açısından bakıldığında, peygamberlerin tebliğ etmesine gerek kalmadan, insanların zarûrî ve istidlâlî olarak öğrenebildikleri ve idrak edebildikleri şeylerden sorumlu oldukları anlaşılır.<sup>18</sup>

Mu‘tezile’nin hüsün ve kubuh konusunda akla verdiği rol, onları ulûhiyyetin adâletten ayrı düşünülemeyeceği, Allah’ın âdil olmak zorunda olduğu ve O’nun kudretinin adalet şartı ile sınırlı olduğu sonucuna götürmüştür. Allah’ın insanlar hakkında iyi olanı yaratmasını ve peygamberler göndermesini bu ‘vücûb’ kapsamında görmüşlerdir. Ayrıca âhirette iyileri mükâfatlandırıp kötülerini cezalandırmasının vacip olduğu aksi halde gayr-i adil olacağını belirtmişlerdir.<sup>19</sup>

## 2. Eş‘arîlere Göre Hüsün–Kubuh

Başta Eş‘arîler olmak üzere, Malikî, Şafîî, Hanbelî ve Zâhirî usulcülerinin çoğunluğu ve bazı Hanefî usulcülerini şer‘ gelmeden önce hazır veya ibâha şeklinde bir hükmün bulunmadığı görüşündedirler. Çünkü şer‘î hükmün varlığı zorunlu olarak hitaba bağlıdır, bu konuda aklın bir payı yoktur. Hitap bulunmadığında hükümden söz

<sup>17</sup> Tahsin Görgün, ‘Hüsün ve Kubuh Meselesi; Kadı Abdülcebbar’ın Yaklaşım Şeklinin Tahlîlî Bir Tasvîri veya Toplumsal Varlığı Sürdürmenin Ma‘kul Yolları Üzerine Bir Araştırma’, s. 77, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 5 İstanbul 2001; Gazzâlî, *El-Mustasfâ min ‘ilmi’l-Usûl (İslam Hukûkunda Deliller ve Yorum Metodolojisi)*, C. I, s. 73; Salih el-Furfûr, *Medârikü’l-Hak: el-Kur’ân-ü’l-Kerîm ve Mebâhisühû*, s. 341; Ali Arslan Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi*, C. I, s. 274, 275, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara; İlyas Çelebi, ‘Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-Kubuh’, s. 74, 75, 77; Şehmus Bayler, *Kelamcılara Göre Hüsün-Kubuh ve Değerlendirmesi*, s. 11; Muhittin Bağçeci, *Kelâm İlmine Giriş*, s. 121, Kayseri 2000; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, C. III, s. 147.

<sup>18</sup> Şehmus Bayler, *a.g.e.*, s. 11.

<sup>19</sup> İlyas Çelebi, *a.g.m.*, s. 78, 79.

edilemez. Mübah ya da haram olduğu söylenemez, çünkü mübâh, bir mübâh kılanı haram da bir yasaklayanı gerektirir. Burada ise ne mübâh kılan ne de yasaklayan vardır. Şer‘î hüküm fiil ya da nesnelere zâtî vasfı olmadığı için Şer‘ geldikten sonra da akıl tarafından bilinemez. Dolayısıyla aklın, ‘hitabı anlama dışında bir fonksiyonu yoktur’.<sup>20</sup>

Eş‘arî mezhebine göre fiillerin hepsi bir birine müsâvîdir; hiçbirinin zâtında meknûz failini medhe ve sevâba veya zemme ve ikâba müstahak kılabacak bir şey yoktur. Hüsün ve kubuhun varlığı îtibârîdir; yani iyilik ve kötülük bir şeyin mahiyetine ve zâtına ait bir vasıf değildir; nesnelere iyi ve kötü olduğu ancak hakkındaki hükmün tespit ve tayininden sonra bilinebilir. Bir fiil, din tarafından insanlara emredilmesi veya yasaklanmasıyla iyilik veya kötülük vasfını kazanır. Bu sebeple bir fiil Allah tarafından emredildiği için hasen, yasaklandığı için kabihtir; başka bir ifadeyle bir fiil iyi olduğu için emredilmiş, kötü olduğu için de yasaklanmış değildir.<sup>21</sup>

İmam Eş‘arî, sevap ve ikâbı gerektiren dînî teklif anlamındaki bilgilerin ancak nakille vâcib olduğunu belirtip dînî teklif ifade eden vucûbun akliliğini reddeder.

Eş‘arîlere göre fiil sadece emredilmiş ve nehyedilmiş olarak sıfatlanır; emredilen şey güzeldir, nehyedilen şey ise kabihtir. Yani hüsün ve kubuh sadece emir ve nehiyle (şeriatla) sabit olur, akılla ispat edilemez. Ayrıca hüsün ve kubuh, fiilin zâtı veya sıfatı için olsaydı arazın arazla kaim olması gerekirdi.<sup>22</sup>

Gazzâlî, şer‘in vürûdünden önce fiillerin hükmünün mübâhlik(ibâha), haramlık(hazr) ve belirsizlik(vakf) üzerine olduğuna dair görüşleri ele alırken onlardan ne kastedildiğini belirttikten sonra bu fikirleri savunanların dayandıkları delilleri de tek tek çürütür ve bu görüşlerin hepsinin bâtl olduğunu belirtir.<sup>23</sup>

<sup>20</sup> Davut İltaş, *Fıkıh Usulünde Mütakellimîn Yönteminin Delalet Anlayışı*, s. 37, 38; İlyas Çelebi, ‘Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-Kubuh’, s. 65; Salih el-Furfûr, *Medârikü’l-Hak: el-Kur’ân-ü’l-Kerîm ve Mebâhisühû*, s. 340; Ebû’l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcî, *İhkâmü’l-Füsûl fî Ahkâmî’l-Usûl*, C. I, s. 610, 611, Müessesetü’r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrût 1989.

<sup>21</sup> İlyas Çelebi, ‘Hüsün ve Kubuh’, *DİA*, s. 60; Salih el-Furfûr, *a.g.e.: el-Kur’ân-ü’l-Kerîm ve Mebâhisühû*, s. 341; Ali Arslan Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi*, C. I, s. 274; Şeyhzâde, *Nazmü’l-Ferâid*, s. 31; İlyas Çelebi, *a.g.m.*, s. 65.

<sup>22</sup> Sadrüşşerîa es-Sânî, *et-Tavzîh fî Halli Gavâmizi’t-Tenkîh*, C. I, s. 173, 174.

<sup>23</sup> Gazzâlî, *El-Mustasfâ min ‘ilmi’l-Usûl (İslam Hukûkunda Deliller ve Yorum Metodolojisi)*, C. I, s. 84.

Gazzâlî'ye göre vücûbun göstericisi ve mübâhın göstericisi olan aklın, vâcib kılan (mûcib) ve mübâh kılan (mübîh) olarak isimlendirilmesi de mecâzî kullanımdır. Kendisinde mecâz bulunmayan gerçek ise mûcibin ve mübîhin Allah olduğudur. Yani Allah yapmayı terk etmeye tercih ettiren ve yapma ile yapmama arasında serbest bırakandır. Akıl ise mûcib ve mübîh değil tarif edicidir. Dolayısıyla müreccih veya eşitleyici değil fakat üstünlüğü ve eşitliği göstericidir. Akıl, özü îtibâriyle hiç kimsenin ayrılamayacağı zarûrî bir îcâbı gerektirmez. Çünkü eğer böyle olsaydı, hiçbir akıllının akli, vücûbu bilmekten hâlî olamazdı.<sup>24</sup>

Mu'tezîle'nin çirkinliğin zâtî olduğu iddiası makul olmayan bir gerekçeyle verilmiş keyfî hükümdür (tahakküm).<sup>25</sup> Hüsün ve kubuh bir fiilin zâtî bir özelliği değişmez bir vasfı değil, aksine şartlara, kişilere amaçlara ve anlayışlara göre değişen izâfî şeylerdendir.<sup>26</sup> Meselâ yalan bizâtihi kötü olamaz şayet yalan, peygamberi öldürmek isteyen bir zalimden onun yerini gizlemek suretiyle, bir peygamberi kurtarmak amacına yönelik ise, güzel hatta vâcib olur, terk eden de günahkâr olur.<sup>27</sup> Müşriklerle yapılan savaşta, savaşın hile ve taktikleri olarak başvuru yalanın güzel olduğunu herkes kabul eder.<sup>28</sup> Peygamberin yaptırmış olması da bunu destekler. Güzellik ve çirkinlik, fiilin zâtî vasfı olsaydı, bu şekilde durumlara ve şartlara göre değişmezdi.<sup>29</sup> Eğer yalanın kötülüğü hakîki olsaydı peygamberi kurtarmak amacına yönelik olan bu şekli de kötü olurdu oysa burada kötü olmaktan çıkmaktadır. Ayrıca dinin teşekkül sürecinde insanların fiillerine dair hükümlerde değişiklik yapılması (nesih) da iyilik ve kötülüğün fiillere ait zâtî vasıflar değil aksine îtibârî ve izâfî değerler olduğunu kanıtlar.<sup>30</sup>

Bu yüzden Eş'arîlere göre farz; 'Şârî' tarafından fiili, terkine râcih olup terki; delil-i kat'î ile memnu olan iken; Mu'tezîleye göre 'terki aklen mefsedete mûcib olan'dır. Haram ise; 'Şârî' tarafından terki, fiiline râcih olup fiili, delil-i kat'î ile memnû olan' iken; Mu'tezîleye göre 'fiili, aklen mefsedete mûcib olandır.' diye tarif edilmektedir.<sup>31</sup>

<sup>24</sup> Gazzâlî, *El-Mustasfâ min 'ilmi'l-Usûl (İslam Hukûkunda Deliller ve Yorum Metodolojisi)*, C. I, s. 84-87.

<sup>25</sup> Gazzâlî, a.g.e., C. I, s. 75.

<sup>26</sup> İlyas Çelebi, 'Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-Kubuh', s. 66.

<sup>27</sup> Gazzâlî, a.g.e., C. I, s. 76.

<sup>28</sup> Şehmus Bayler, *Kelamcılara Göre Hüsün-Kubuh ve Değerlendirmesi*, s. 40.

<sup>29</sup> Gazzâlî, a.g.e., C. I, s. 76.

<sup>30</sup> İlyas Çelebi, a.g.m., s. 67.

<sup>31</sup> Cafer Bodur, *Şerafettin Yaltkaya'nın 'Mu'tezîle ve Hüsün ve Kubuh' Adlı Makalesinin Yeni Harflere Aktarımı ve Değerlendirmesi*, s. 17, Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1999.

Mu‘tezîlenin; çirkinliğin akıllılarca zorunlu olarak idrak edileceği iddiasına Eş‘arîler itiraz etmişlerdir. Bunlar; bu hususu tartışabildiğimize göre, bunun zarûrî olduğu nasıl tasavvur olunabilir! Zarûrî olsaydı hiç tartışmaya girmeksizin bizim de kabullenmemiz gerekirdi. Zarûrî olan hususta, bunca akıllı adam tartışmaz. Akıllıların bu konuda hem fikir olduklarını kabul etsek dahi, bu ittifak çirkinliğin zarûrîliğine bir hüccet olmaz. Aksine bu ittifakın zarûrî olmayan bir şey üzerinde vuku bulmuş olması da mümkündür. Hatta bu ittifak vahyin etkisi ve şüphelerden uzak durma endişesi gibi farklı sebeplerle de oluşmuş olabilir.<sup>32</sup>

Eş‘arîlere göre; Mu‘tezîle’nin aksine, nimet verene şükretmek de aklen zorunlu (vâcib) değildir. Bunun delîli, Allahın vâcib kılıp emrettiğinden ve terkine ceza tehdîdi getirdiğinden başka vâcib olmamasıdır. Bu yönde bir hitap olmayınca, vücûbdan da bahsedilemez.<sup>33</sup>

İnsanlarda cüzî irâdenin ortaya çıkmasına sebep olan etkenler mahlûk olduğuna göre onun cüzî irâdesi de küllî irâdesi gibi mahlûktur. Bu nedenle insan fiilleri ihtiyarî değil, büyük oranda ızdırârîdir. Budan dolayı irâde dışı fiillerde hüsün ve kubuh aramak anlamsızdır.<sup>34</sup> Yani kabîhi işleyen kişi terk etme imkânına sahip değilse onun yaptığı ızdırârîdir. Terk etme imkânı varken yapıyor bir müreccih üzerine dayanmıyorsa o zaman tesâdüfî (ittifâkî)dir. ızdırârînin ve ittifâkînin hüsün ve kubuhla sıfatlanmayacağı hususunda ise ittifak vardır.<sup>35</sup>

Eş‘arîlere göre fiil sadece emredilmiş ve nehyedilmiş olarak sıfatlanır bunun için bu emir ister îcâba ister ibâhaya isterse de nedbe dayansın fark etmez emredilen şey güzeldir. Nehiy de ister tahrîme isterse de kerâhete dayansın fark etmez nehyedilen şey kabihtir.<sup>36</sup>

Şayet hüsün ve kubuh aklî olsaydı şeriat gelmeden önce de bir ‘aklî vâcibi’ terk edeni ve bir ‘aklî haramı’ işleyeni azap etmek lazım gelirdi. Hâlbuki bu doğru değildir. Allah: ‘...biz, bir peygamber göndermedikçe azap edecek değiliz.’ buyurmaktadır. Demek ki teklif anlamında fiillerin hüsün veya kubuh olması akli değil şer‘îdir. Çünkü Allah, bu

<sup>32</sup> Gazzâlî, *El-Mustasfâ min ‘ilmi’l-Usûl (İslam Hukûkunda Deliller ve Yorum Metodolojisi)*, C. I, s. 76; İlyas Çelebi, ‘Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-Kubuh’, s. 67.

<sup>33</sup> Gazzâlî, *a.g.e.*, C. I, s. 81.

<sup>34</sup> İlyas Çelebi, *a.g.m.*, s. 67.

<sup>35</sup> Sadruşşerîa es-Sânî, *et-Tavzîh fî Halli Gavâmizi’t-Tenkîh*, C. I, s. 174, 187.

<sup>36</sup> Sadruşşerîa es-Sânî, *a.g.e.*, C. I, s. 173.

ayetle peygamberleri göndermeden önce azap etmeyi kesin olarak nefyetmiş olmaktadır.<sup>37</sup>

Şeriatların neshi meselesi de fiillerin sıfatlarının izâfî oluşunu destekleyen Eş‘arîlerin en açık delillerindedir. Kardeşlerin birbiriyle evlenmesi Hz.Adem(a.s.)’in Şeriatında helal iken Hz.Muhammed(s.a.v.)’in Şeriatında ise haram kılınmış olması gibi meselelerde, Allah’ın emrettiği şeyler güzel nehyettiği şeyler de çirkin olduğu için Allah’ın bu konudaki ahkâmının (emir ve nehyinin) değişmesiyle ona bağlı olan hüsün ve kubuh da değişecektir. Bu da fiillerin sıfatlarının zâtî olduğu fikriyle izah edilemez. Eğer öyle olsaydı hâşâ Allah kabîhi emretmiş hüsnü de yasaklamış olurdu. Allah için böyle bir şey asla tasavvur olunamaz. Şârî’nin, mükelleflerin fiillerine ilişkin hitabı; haram, hakkında ‘terk edin’, ‘yapmayın’ denen şeyler; vâcib hakkında ‘yapın’, ‘terk etmeyin’ denen şeyler; mübâh, hakkında ‘dilerseniz yapın, dilerseniz terk edin’ denen şeylerdir. Şârî’den böyle bir hitap yoksa hüküm de yoktur. Bunun için; akıl, bir şeyin güzelliğine (hüsnüne) veya çirkinliğine (kubhuna) hüküm veremediği gibi nimet verene şükretmeyi de gerektirmez.<sup>38</sup>

### 3. Mâtürîdîlere Göre Hüsün–Kubuh

Mâtürîdîler, hüsün ve kubuh konusunda Eş‘arîlerle Mu‘tezîlîler arasında orta bir yol izlemişlerdir. Eş‘arî mezhebine yakın ve esasta onunla müttefik olmakla beraber, bazı hususlarda Mu‘tezîle görüşüne daha yakındır. Fiillerde bizâtihî güzellik ve çirkinliğin mevcut olduğunu kabul ederek Mu‘tezîle ile görüş birliğinde bulunmakla beraber onların iyilik ve kötülüğün her halükârda zâtî olduğu iddiasına karşılık, ‘zâtî’ tabiri ile bir fiilin hüsün ve kubuh ile nitelendirilmesinde insanların çoğunun maslahatına uygun veya aykırı olmayı yeterli görme noktasında onlardan ayrılmaktadır.<sup>39</sup>

Hüsün ve kubuh olma yönünden nesnelere durumu şu şekilde taksim edilir: Hüsün li aynihî; emredilen şeyin zâtında bulunan bir güzellikten dolayı güzel olandır. Allah’a iman gibi. Hüsün li gayrihî: Zâtında bulunmayan, fakat başka (şartlara ve durumlara

<sup>37</sup> Şehmus Bayler, *Kelamcılara Göre Hüsün-Kubuh ve Değerlendirmesi*, s. 40, 41; Emîr Pâdişâh, *Teysîru’t-Tahrîr*, C. II, s. 151; es-Sem‘ânî, *Kavâtı‘u’l-Edille*, C. II, s. 46.

<sup>38</sup> Gazzâlî, *El-Mustasfâ min ‘ilmi’l-Usûl (İslam Hukûkunda Deliller ve Yorum Metodolojisi)*, C. I, s. 73.

<sup>39</sup> Ali Arslan Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi*, C. I, s. 275; İlyas Çelebi, ‘Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-Kubuh’, s. 69

göre değişen) bir sebepten dolayı güzel olandır. Cihat emri gibi. Kubuh li aynihî: Ef‘al-i hissiyyeden olup mutlak sûrette nehyedilen şeylerdir. Haksız yere vuku bulan kâtillik gibi. Kubuh li gayrihî: Geçici ve ârizî (şartlara ve durumlara göre değişen) bir sebeple yapılan nehiylerdir. Âdet esnasında zevceye yaklaşmak gibi.<sup>40</sup>

Mâtürîdîlere göre hüsün, emrin mücebi değil emrin medlûlüdür. Yani emir, emrolunan şeyin hüsnünü icab ettirmez. Emir ancak emrolunan şeyin güzel olduğuna delâlet eder. Fakat şeriat, emrettiği şey güzel olduğü için yapılmasını emretmiştir. Yasak kıldığü şey de, çirkin olduğü için, zâtında bir çirkinlik ciheti bulunduğü için yasaklamıştır. Ancak akıl, güzel olan bir şey yapıldığü için ahirette mükâfat verileceğine hükmedemez. Ramazanın son günü orucun hüsnü, bayram günü orucun ise kubhu gibi hususlarda da bir şeyin güzelliğine veya çirkinliğine hükmeden de, akıl olmayıp, şeriattır. Öyleyse akıl, sem‘î delil olmadan bütün fiillerdeki hüsün ve kubhu idrâk edemez. Burası Mâtürîdî mezhebinin Mu‘tezîle mezhebinden ayrıldığı noktadır. Yani akıl, bir şeyin hüsün ve kubhunu idrak edebilir, ancak teklif konusunda müstakil değildir.<sup>41</sup>

Eş‘arîlerin “fiillerin zâtında veya sıfatlarında güzellik ve çirkinlik yoktur. Aksi halde araz olan fiilin araz olan sıfatla kaim olması zorunlu olur.” sözlerinin zayıflığı açıktır. Çünkü Eş‘arîler, bu sözlerindeki ‘arazın arazla kıyâmı’ndan onunla sıfatlanmasını kastediyorlarsa biz onun imkânsız olduğünü kabul etmiyoruz. Çünkü “Bu hareket hızlıdır veya yavaştır.” sözünde olduğü gibi bu sıfatlanmayı kullanıyoruz. Aynı şekilde şer‘î yönden de bu sıfatları kullanıyoruz ve “Bu fiil şer‘î yönden güzeldir veya çirkindir.” diyoruz.<sup>42</sup>

Hükümleri idrak eden, keşfeden ve ortaya koyan anlamında hâkim Mu‘tezîlîlere göre akıl, Eş‘arîlere göre ise şeriattır. Mâtürîdîler ise bu noktada orta bir yol tutarak emrolunan fiilin, emrolunmadan önce emrolunmaya uygun olduğünü, yani emrolunan

<sup>40</sup> Ali Arslan Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi*, C. I, s. 276; İlyas Çelebi, ‘Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-Kubuh’, s. 69; Salih el-Furfûr, *Medârikü’l-Hak: el-Kur‘ân-ü’l-Kerîm ve Mebâhisühû*, s. 345; Şeyhzâde, *Nazmü’l-Ferâid*, s. 31; Ebu Mansur el- Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, s. 201, 218, 219, Beyrut; Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Usûl*, C. I, s. 60-64, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrût 1973; Muhammed b. Zeyd el-Lâmîşî, *Kitâbun fî Usûli’l-Fıkh*, s. 66, 67, 68.

<sup>41</sup> Ali Arslan Aydın, *a.g.e.*, C. I, s. 276; Şehmus Bayler, *Kelamcılara Göre Hüsün-Kubuh ve Değerlendirmesi*, s. 43; Şeyhzâde, *a.g.e.*, s. 31; Şerafettin Gölcük, *Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri*, s. 265, Kayıhan Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul 1979; Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmi*, s. 146, Damla Yayıncılık, III. Baskı, İstanbul 1988; Kemalüddîn Ahmet Beyâdî, *İşâretül Meram min İbâratı’l-İmam*, s. 75, Dâru’l-Kitabi’l-İslâmî, İstanbul 1949.

<sup>42</sup> Sadruşşerîa es-Sânî, *et-Tavzîh fî Halli Gavâmizi’t-Tenkîh*, C. I, s. 174.

fiilde hüsünü gerektiren ve yapılmasına sevap terettüp eden bir maslahatın bulunduğunu aynı şekilde yasak edilen fiilde nehiy öncesi yasaklanmasını gerektiren bir mefsetin bulunması gerektiğini söylediler. Bu duruma göre hüsün ve kubuh emredilmeye veya yasak edilmeye uygun olma anlamına gelmektedir.<sup>43</sup>

Hanefîlerin şer'î deliller arasında 'istihsâna' çokça başvurmuş olmaları, hüküm çıkarmada aklı ve aklın güzel gördüğünü bir değer olarak kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır.<sup>44</sup>

Eş'arîlerin İnsanlara ait fiillerin icbar altında ve iradesiz olarak gerçekleştiğini söyleyip fiillerde hüsün ve kubuh aramanın anlamsız olduğunu iddia etmeleri de tutarlı değildir. Çünkü fiilin meydana gelmesini sağlayan irade insanın fiili işlemeye yönelmesi sırasında yaratılmış olmayıp onun varlığının bir parçasıdır. Bu durumda insan fiillerini yapıp yapmamakta irade özgürlüğüne sahip olduğu gibi iyi veya kötü fiili tercih etme hakkına da sahiptir.<sup>45</sup>

Allah'ın varlığını bilmenin gerekliliği konusunda Mâtürîdîler de Mu'tezîlîler gibi düşünmektedir. Aralarındaki tek fark Mu'tezîlenin aklın nübüvvet öncesi de hüsün ve kubuhun, vücûb ve hürmetine kail olabileceğini kabul etmesidir.

Mu'tezîlenin 'her akıllı kişinin doğruluğu tercih edip ona yönelmesi doğruluğun güzelliği sebebiyledir.' sözüne, Gazzâlî; 'bu kanaatin dayanağının ya şeriat ya da belli amaçlar olduğu yani insan bazı durumlarda, daha önceden çirkin saydığı bir şeyi amaç değiştğinde güzel bulabilir; bazen de kişinin nadir durumlar hatırından gider ve kişi onu her durumda çirkin zanneder, yalanın çirkinliğine mutlak olarak hükmetmesi böyledir.' şeklinde cevap vermiş ve bunlardan dolayı da zâtî olamayacağını iddia etmiştir. Buna karşılık Mâtürîdîler; doğru ve yalan gibi fiillerin güzellik ve çirkinliğinin zât ve mahiyetinden dolayı olup hiçbir vakit ve hiçbir sebeple kendiliğinden değişmeyeceğini, bazen yalan söylemenin tasvip edilmesi, çirkinlik vasfının ondan ayrılmış olmasına değil ehvenini tercihe delâlet ettiğini, belirtir.

<sup>43</sup> İlyas Çelebi, 'Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-Kubuh', s. 82, 83.

<sup>44</sup> Ali Bardakoğlu, 'Hüsün ve Kubuh Konusunda Aklın Rolü ve İmam Maturîdî', s. 73.

<sup>45</sup> İlyas Çelebi, 'Hüsün ve Kubuh', *DİA*, C. XIX, s. 62.

Ayrıca Eş'arîlerin 'dince emredilen her vâcib gibi yalanın da hüsün ile ittisâfının gerekeceği' şeklindeki itirazına Mâtürîdîler; 'Burada söz konusu olan güzelliğin aslî değil, dolaylı olduğu ve yalanın zâtında çirkinliğin devam ettiği' şeklinde cevap vermişlerdir. Çünkü Mâtürîdîlere göre, dolaylı olarak güzel olmak bizzat çirkin olmaya mani değildir.<sup>46</sup>

---

<sup>46</sup> Gazzâlî, *El-Mustasfâ min 'ilmi'l-Usûl (İslam Hukûkunda Deliller ve Yorum Metodolojisi)*, C. I, s. 77, 78; İlyas Çelebi, 'Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-Kubuh', s. 71.



## İKİNCİ BÖLÜM

### KAZÂBÂDÎ VE HÂŞİYETÜ'L-USÛL VE ĞÂŞİYETÜ'L-FUSÛL ALE'L- MUKADDEMÂTİ'L-ERBA' A ADLİ ESERİ

#### A. SADRÜŞŞERÎA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

##### 1. Hayatı ve İlmî Kişiliği

Tam künyesi; Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrüşşerîa el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî (ö. 747/1346)'dir. Hanefî fakîhi ve kelâm âlimi olan Sadrüşşerîa Buhara'da pek çok âlim yetiştiren bir aileye mensuptur. Bazı modern çalışmalarda muhtemelen yaşadığı coğrafya dikkate alınarak Türk asıllı olduğu ifade edilmişse de kaynaklarda verilen nesep silsilesi soyunun sahabeden Ubâde b. Sâmit el-Ensârî'ye dayandığını göstermekte ve bu sebeple Ubâdî ve bu sahâbînin torunu Mahbûb b. Velîd'den dolayı da Mahbûbî nisbeleriyle anılmaktadır. Hâce Muhammed Parsa da soyunun baba tarafından Mahbûb'a, anne tarafından Hz. Ömer'e dayandığını belirtir ve annesiyle babasının büyük bir ulemâ ailesinden geldiğini gösteren şeceresini nakleder. Büyük dedelerinden Cemâleddin Ubeydullâh b. İbrahim el-Mahbûbî (ö. 630/1233), Ebû Hanîfe es-Sânî diye tanınan ve döneminde Hanefîler'in lideri konumunda olan bir âlimdi. Sadrüşşerîa'nın hem baba hem anne tarafından dedelerinin babası da Sadrüşşerîa diye tanındığı için büyük dedesinin lakabına 'Ekber' ve 'Evvel', kendisinininkine 'Asgar' ve 'Sânî' sıfatları eklenmiştir. Hayatı Moğol istilâsının hüküm sürdüğü bir döneme rastlayan Sadrüşşerîa'nın memleketi Buhara 671'de (1273) İlhanlılar tarafından işgal edilerek şehir ve halkı tamamen imha edildi ve bir müddet burada insan yaşamadı. Dedesi Tâcişşerîa'nın '*Nihâyetü'l-kifâye*'nin mukaddimesinde kısaca tasvir ettiği bu olaydan sonra 675 yılı başlarında Sadrüşşerîa'nın anne ve baba tarafından dedeleri olan iki kardeş Tâcişşerîa ve Burhânüşşerîa, Moğol istilâsından kaçıp Kutluğhanlılar'ın hüküm

sürdüğü Kirman'a sığındılar. Hükümdar Kutluğ Türkân'ın ihsan ve iltifatına mazhar olup Kutbiyye Medresesi'ne müderris tayin edilen bu iki zat Kirman'da vefat etti. Muhtemelen Sadrüşşerîa da küçük yaşta onlarla birlikte buraya geldi. Her ne kadar kaynaklarda Kirman'da bulunduğu dair bir kayıt yer almazsa da himayesinde yetiştiği ifade edilen anne tarafından dedesi Burhânüşşerîa'dan eserlerinde 'hocam', 672-698 (1273-1299) yılları arasında Kirman'da ikamet eden ve kendisine yetiştiğini belirttiği Selâhaddin Hasan el-Bulgârî'yi de 'şeyhimiz' diye anması onun çocukluk ve gençlik yıllarını burada geçirdiğini düşündürmektedir. Kirman'a gelmeden önce üç yıl Buhara'da kalmış olan Bulgârî ile orada görüşmüş olması muhtemelse de anne ve babasının -belki bu istilâ sırasında öldürülmüş olmaları dolayısıyla- Buhara'da medfûn olmaları ve çocukluğundan itibaren dedesinin himayesinde büyüyerek ondan eğitim aldığı, hatta dedesinin '*Vikâyetü'r-rivâye*' adlı eserini kendisinin ezberlemesi için telif ettiği göz önüne alındığında ilk ihtimal daha güçlü görünmektedir. Muhammed b. Mübârekşah el-Mantıkî'nin kendisinden Herat'ta öğrenim gördüğüne dair rivayetle İbn Battûta'nın 733 (1333) yılında Buhara'ya uğradığında Herat'tan yeni dönen Sadrüşşerîa ile buluştuğunu söylemesinden muhtemelen dedesinin vefatından sonra Herat'a geçtiği ve daha sonra memleketine yerleştiği, günümüze intikal eden eserlerinin ferağ kayıtlarındaki bilgilerden hareketle ömrünün sonlarına kadar burada ders verip eser telif etmekle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Sadrüşşerîa, son eseri '*Şerhu Ta'dîli'l-'ulûm*'u tamamladıktan yaklaşık iki buçuk ay sonra 747 Cemâzîyelâhir ayı sonlarında (Ekim 1346 ortaları) Buhara'da vefat etti.

Sadrüşşerîa fıkıh usulü, fıkıh, kelâm, tefsir, hadis gibi ilimler yanında belagat, felsefe, astronomi ve tabiat bilimlerinde geniş bilgi birikimine sahipti. Eserleri ve düşünceleriyle etkisini günümüze kadar sürdürmüş, kendisinden çağdaşları ve daha sonraki birçok âlim tarafından övgüyle söz edilmiştir. Teftâzânî kendisini eleştirmek üzere yazdığı '*et-Telvîh*' mukaddimesinde onun için "muhakkîk imam, büyük müdekkik âlim, hidayet sancağı, dirayet âlimi, akıl ve nakil terazisinin dili, fıkıh ve usul ilimlerinin dallarını ayırıştırın" sıfatlarını kullanır. Devletşah ise öğrencilerinden Şemseddin et-Tabesî'nin biyografisinde Sadrüşşerîa'dan 'Sultânü'l-ulemâ' diye söz eder; onu devrin ileri gelenlerinden ve büyük âlimlerinden, Buhara'nın önemli şahsiyetlerinden biri olarak anar.

Eserlerinde önceki bilgi birikimini nakletmekle yetinmeyip eleştirel bir üslûp kullanılarak kendi görüşlerini öne çıkarmaya ve yeni bakış açısı getirdiği konuları belirtmeye ayrı bir önem veren Sadrüşşerîa bu yönüyle çağdaşlarının takdirini kazanmıştır. Sadrüşşerîa önceki âlimleri eleştirmekle kalmamış, çağdaşı bazı âlimlerle de uzun süren tartışmalara girmiştir. İmanın tasdikten ibaret olamayacağını, imanın geçerliliği için ayrıca teslimin şart olduğunu ileri sürüp bu görüşü kabul etmeyenleri tekfir eden ve kendisine uyanlarla Herat'ta bir iç karışıklığa yol açması sebebiyle 737 (1337) yılında öldürülen, Pîr-i Teslim diye meşhur İmam Nizâmeddin Herevî ile yaptığı tartışma bunlardandır.

Hanefî-Mâtürîdî ekolünün önde gelen temsilcilerinden olan Sadrüşşerîa, kelâm ve usul konularındaki yeni yaklaşımlarını açıklayıp savunurken iktibas ve referanslara geniş yer veren geleneksel anlatım yerine mantık, felsefe ve kelâm ilimlerinin dilini öne çıkaran Fahreddin er-Râzî ekolünün yöntemini kullanmıştır. Kelâm tartışmalarında eleştirilerini özellikle felâsife ile Mu'tezilî ve Eş'arî düşünceye yöneltir; bu ekollerin isimlerini açıkça kullanırken kendi ekolünün önderlerini "meşâyihunâ, ulemâünâ, ashâbünâ" gibi ifadelerle anar. *'et-Tavzîh'*te "şeyh imam" unvanıyla zikrettiği bir yer istisna edilirse Mâtürîdî'yi pek anmaz, fakat eserlerinde onun düşüncelerini müdafaa eder. *'et-Tavzîh'*te hüsün-kubuh konusunda Mâtürîdî anlayışını dört mukaddime ile temellendirerek savunurken Eş'arî'yi ağır şekilde tenkit eder. Teftâzânî tarafından geniş biçimde ele alınıp eleştirilen bu orijinal bölüm üzerine müstakil bir literatür oluşmuştur. Yaklaşık bir asır sonra Fâtih Sultan Mehmed, kendi huzurunda bu iki düşünürün konuyla ilgili görüşlerinin ele alındığı ve Alâeddin Ali el-Arabî, Hatibzâde Muhyiddin Efendi, Hacıhasanzâde Efendi, Molla Lutfî, Molla Abdülkerim, Hasan b. Abdüssamed-i Samsunî ve Kestelî gibi dönemin önde gelen âlimlerinin iştirak ettiği bir toplantı düzenlemiştir.

Sadrüşşerîa aklî delillerin hakka ulaştırmada yetersiz kaldığını, vicdanın bu hususta aklî delillerden daha güçlü olduğunu savunur; özellikle Allah'ın zâtı ve sıfatları, varlığın başlangıcı ve âhiret konularında salt akla güvenilemeyeceğini ifade eder; bu tür meseleleri İslâmî esaslar çerçevesinde ele alan kelâm ilminin peygamberlerin tembihleri doğrultusunda bunlara aklî deliller göstermek suretiyle ortaya çıktığını vurgular. Bu bakımdan *'Ta'dilü'l-ülûmun'* kelâm bölümünü, bütün kelâm konularına zımnen işaret

ettiğini söylediği Fatıha sûresinin tertibine göre yedi alt başlıkta ele alması ve bu ilmi bu sûreden çıkardığını ifade etmesi oldukça manidardır.

Tasavvufa ve mutasavvıflara karşı muhabbeti bulunduğu anlaşılan Sadrüşşerîa'nın '*Ta'dîlü'l-ülûm*' adlı eserinin kelâm bölümünün sonlarındaki tasavvufa dair kısım (makâmâtü'l-ârifîn) kendisinin bu alanın literatürüne ve kavramlarına derin vukufunu göstermektedir. Kelâbâzî'nin '*et-Ta'arruf*', Necmeddîn-i Kübrâ'nın '*Fevâ'ihu'l-cemâl*' ve Sühreverdî'nin '*Avârifü'l-ma'ârif*'i temel kaynakları arasındadır. Ancak, "Sâlihleri (sûfileri) severim, fakat onlardan değilim" diyerek sâlihlerden olmayı nasip etmesi için Allah'a dua eden Sadrüşşerîa bölümün sonunda burada anlattıklarını taliplere rehberlik için anlattığını ve kendisinin bunları yapmadığını söyler. Ayrıca Mevlânâ'nın hocası Şems-i Tebrîzî'den hırka giyen Sühreverdîyye tarikatının önde gelenlerinden Selâhaddin Hasan el-Bulgârî hakkında "şeyhimiz" ifadesini kullanarak hem onun hem müridlerinden bir arkadaşının birer keşfine yer verir ve şeyhin sürekli okuduğu bir duayı kaydeder. M. Murad Remzî, bu kayıtlara dayanarak Sadrüşşerîa'nın Bulgârî'nin müridlerinden olduğu sonucuna ulaşır. Velînin nebiden üstün olamayacağını savunan Sadrüşşerîa vahdet-i vücûd (vücûd-i mutlak) anlayışını şiddetle reddeder ve bu anlayışı müdafaa için yazılmış bir risâleye reddiye olarak müstakil bir risale kaleme aldığını söyler. Veliyyüddin Cârullah Efendi, bu açıklamanın kenarına düştüğü bir notta kendisinin görmediği bu eserin muhtevasını esas alarak Alâeddin Muhammed el-Buhârî'nin 834 (1431) yılında Kahire'de '*el-Fâdıha (Fâdıhâtü'l-mülhidîn ue nâsıhatü'l-müvahhidîn)*' adlı eserini telif ettiğini kaydederse de söz konusu eserde Sadrüşşerîa'dan söz edilmediği gibi eserin Dımeşk'te yazıldığı açıkça belirtilmiştir.

Bazı târihî kayıtlardan Sadrüşşerîa'nın şâirlik yönünün de bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim aruzla ilgili bir eserinin başındaki takdim yazısında 'zübdetü'ş-şu'arâ' unvanıyla anılmaktadır. Ancak Sadrüşşerîa'ya ait bir divan bilinmemektedir.

Sadrüşşerîa, özellikle '*Şerhu'l-Vikâye*' adlı kitabı ile '*et-Tenkih*' ve buna yazdığı '*et-Tavzîh*' adlı eserleri yanında Teftâzânî'nin bu şerh için kaleme aldığı '*et-Telvîh*' adlı haşiye ile kendinden sonraki ilim çevreleri üzerinde daima etkili olmuş bir âlimdir. Bu eserler özellikle Osmanlı medreselerinde okutulan temel metinler haline gelmiş ve bir dönem Semâniye medreselerine müderris olacak âlimlerin imtihan edildiği metinler arasında yer almıştır. Osmanlı sultanlarından II. Bayezid'in '*Şerhu'l-Vikâye*'ye özel bir

ilgi gösterdiği ve devrin âlimlerinden Hatibzâde Muhyiddin Efendi'ye bir haşiye yazmasını emrettiği, eserin yazımına başlanıldığı, ancak tamamlanamadığı bilinmektedir. Bu eserlerin Osmanlı ilim hayatı üzerindeki derin etkileri gerek üzerlerine yazılan şerh ve haşiyelerde, gerekse ihtiva ettikleri bazı konuların âlimler arasında tartışmalara sebep olmasında kendini göstermektedir. Bu eserler halen İslâm dünyasındaki pek çok yüksek öğretim kurumunda ders kitabı olarak okutulmaktadır. Öte yandan Ebû Tâhir Hâfızüddin Muhammed b. Muhammed et-Tâhirî, Şemseddin et-Tabesî ve Muhammed b. Mübârekşah el-Mantıkî gibi âlimlere hocalık yapan Sadrüşşerîa'nın öğrencileri aracılığı ile Osmanlı âlimlerinin yetişmesine katkı sağladığı bilinmektedir. Muhammed b. Mübârekşah el-Mantıkî, Mısır'da iken hem Osmanlı âlimlerinden Şeyh Bedreddin Simâvî ve Hacı Paşa'ya hem de Osmanlı ilim muhitinde derin etkileri bulunan Seyyid Şerîf el-Cürcânî'ye hocalık yapmıştır. Hâfızüddin et-Tâhirî de Muhammed Parsa'nın hocası olmuş, ondan da Osmanlı âlimlerinden Molla İlyâs b. Yahya Buhara'da öğrenim görmüştür.

## 2. Eserleri

**1. *Tenkihu'l-usûl*:** Fahrülişlâm el-Pezdevî'nin '*Kenzü'l-vüsûl*' adlı eseri esas alınarak hazırlanan kitapta Fahreddin er-Râzî'nin '*el-Mahsûl*'ü ile İbnü'l-Hâcib'in '*el-Muhtasar*'ındaki konuların özeti verilmiş ve bir bakıma Hanefî ve mütekellimîn metotları mezcedilmiştir. Müellif daha sonra bu eserini '*et-Tavzîh fî halli ğavâmizi't-Tenkîh*' adıyla şerh ederek birçok konuda kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Kendisinden sonraki usul düşüncesini derinden etkileyen bu çalışma medreselerin temel kitapları arasında yer almış, üzerine birçok şerh, haşiye ve talik yazılmıştır. Bunların en meşhuru Sa'deddin et-Teftâzânî'nin '*et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkîh*'dir. '*Tenkihu'l-usûl*' müellifin şerhi ve Teftâzânî'nin hâşiyesiyle birlikte birçok defa basılmıştır.

**2. *Şerhu'l-Vikâye*:** Müellifin lakabıyla özdeşleşip *Sadrüşşeria* olarak da anılan bu eser, dedesi Burhânüşşerîa Mahmûd'un kendisi için kaleme aldığı ve Hanefî mezhebinde dört muteber fıkıh metninden biri kabul edilen '*Vikâyetü'r-rivâyenin*' en meşhur şerhidir. Sadrüşşerîa daha önce '*en-Nukâye*' adıyla ihtisar ettiği bu eseri oğlu Mahmûd'un isteği üzerine şerhetmeye başlamış, ancak onun vefatından sonra Safer 743'te (Temmuz 1342) tamamlayabilmiştir. Medreselerde okutulan temel eserlerden biri haline gelen şerh

üzerine pek çok haşiyeye, talik ve risale yazılmıştır. Başlıca haşiyeleri arasında Hayalî, Kara Sinan, Niksârî, Yâkub Paşa, Ahîzâde Yûsuf Efendi, Fenârî Hasan Çelebi, Hüsâm Çelebi, Amasyalı Hatibzâde Muhyiddin Mehmed Karabâğî, Kutbüddin Merzifonî, Hâfız-ı Acem, Hafîd et-Teftâzânî, İsmüddin el-İsferâyînî, Birgivî, Şeyhülislâm Kadızâde Ahmed Şemseddin, Hasan Kâfi Akhisârî, Kara Kemal el-Karamânî, Abdülhay el-Leknevî ve Salâh Muhammed Ebü'l-Hâcc'ın çalışmaları sayılabilir.

**3. en-Nukâye muhtasarü'l-Vikâye:** Müellifin dedesi Burhânüşşerîa'nın '*Vikâyetü'r-rivâye*' adlı eserinin ihtisarı olup '*Muhtasarü'l-Vikâye*' olarak da tanınır. Aslından daha meşhur olan bu esere Celâleddin Mahmûd b. Ebû Bekir es-Semerkindî, Nizâmüddin el-Bircendî, Abdülvâcid b. Muhammed el-Kütahyevî es-Seyrâmî, Takıyyüddin eş-Şümunnî, Musannifek İbn Kutluboğa, Mahmûd b. İlyâs er-Rûmî, Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Aynî, Abdurrahman-ı Câmî, Mahmûd b. Ahmed el-Emşâtî el-Ayntâbî, Ebü'l-Mekârim b. Abdullah b. Muhammed es-Sabbâgi, Kuhistânî, Ali el-Kârî gibi âlimler şerh yazmıştır. Muhammed b. Hasan el-Kevâkibî tarafından '*el-Ferâidü's-seniyye*' adıyla nazma çekilen ve '*el-Fevâ'idi's-semiyye*' ismiyle şerhedilen eser Muhammed Salâh tarafından Kazan Türkçesi'ne çevrilerek '*Tercüme-i Muhtasarü'l-Vikâye*' adıyla ve Arap alfabesiyle basılmıştır.

**4.-5. Ta'dilü'l-'ulûm ve Şerhu Ta'dilü'l-'ulûm:** Müellif önce mantık, kelâm ve astronomi ilimlerini kapsayan ansiklopedik bir metin yazmış, ardından bunu şerhetmiştir. Müstakil nüshası bilinmeyen metnin mevcut yazmaları müellifin en son eseri olan, 6 Rebûlâhir 747'de (27 Temmuz 1346) Buhara'da bitirdiği şerhle birlikte günümüze kadar gelmiştir. Eser müellifin mantık, kelâm ve astronomi alanlarındaki mevcut anlayışlara eleştirilerini ve kişisel görüşlerini içerir. Sadrüşşerîa'nın, mukaddimede mantık ve kelâm ilimlerini ele alıp bu ilimlerde düzeltmeler yaptıktan sonra diğer aklî ve naklî ilimleri incelemeyi düşündüğünü belirtmesinden eserin tamamlanmamış olduğu anlaşılmaktadır. Taşköprüzâde, Sadrüşşerîa'nın bu eserinde öncekilerin ve sonrakilerin halletmekten âciz kaldıkları birçok meseleyi açıkladığını, mantık bölümünde eski mantıkçıların açmaza düştüğü birçok kapalı konuyu açıklığa kavuşturduğunu söyleyerek mantık ilminde son noktaya ulaşmak isteyen kimselere bu bölümü okumalarını tavsiye eder. Müellif de eserinin girişinde mantık bölümünü benzer ifadelerle över. Astronomi bölümünde Batlamyus astronomisini ıslah etmeyi hedefleyen XIII. yüzyıl revizyonist Merâga okulundan etkilendiği ve bu astronomi geleneğini

yeniden gözden geçirdiği görülmektedir. Türkiye kütüphanelerinde kırktan fazla yazma nüshası tespit edilen eserin nüshalarının bir kısmı bir veya iki bölüm içermektedir. Kâtib Çelebi'nin, eseri mantık ve kelâm bölümlerinden ibaret olmak üzere iki kısım olarak göstermesi muhtemelen eksik bir nüshasını görmesinden kaynaklanmıştır. Ahmed Sâlim Dellâl, metnin astronomiyle ilgili kısmının tenkitli neşrini İngilizce tercümesi ve metnin sonuna eklediği notlarla birlikte önce doktora tezi olarak hazırlamış, ardından yayımlamış ve ileride eserin şerhiyle birlikte tamamını neşretmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Şeyhzâde Abdürrahim Efendi, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye mezhepleri arasında tartışmalı olan konuları ele aldığı '*Nazmü'l-ferâ'id ve cem'u'l-fevâ'id*' adlı eserinde (Kahire 1323/1905) '*Ta'dilü'l-'ulûm*'dan büyük ölçüde faydalanmıştır. Mahmut Ay '*Ta'dilü'l-'ulûm*'un kelâm bölümünü esas alarak Sadrüşşerîa'nın varlık anlayışı üzerine bir çalışma yapmıştır.

**6. el-Vişâh fî zabtu me'âkidi'l-Miftâh:** Sadrüşşerîa, '*Tenkihu'l-usûl*'de '*Kitâbü'l-Vişâh*' adıyla atıfta bulunduğu bu eseri Sekkâk'nin '*Miftâ-hu'l-'ulûm*' ve Fahreddin er-Râzî'nin '*Nihâyetü'l-îcâz*' adlı eserlerinde yer alan konuları özetleyip bunlara bazı ilâveler yapmak suretiyle meydana getirmiştir. Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Aynî esere '*Hallü'l-Vişâh fî zabtu me'âkidi'l-Miftâh*' adıyla bir şerh yazmıştır.

**7. Ta'likât 'ale'l-Miftâh:** Hatîb el-Kazvînî'nin '*Telhîsü'l-Miftâh*' ve '*el-Îzâh*'ında Sekkâkî'ye yönelttiği itirazlara cevap olarak yazılan bu kitap Rebûlevvel 745'te (Ağustos 1344) Buhara'da tamamlanmıştır.

**8. Risali fî 'ilmi'l-'arûz:** Aruz bahirlerine dair beş beyitlik Arapça bir manzume olup kataloglarda '*Risale fî usûli buhûri's-sittete 'aşer*', '*Ebyât fî esma'i'l-buhûr*', '*Buhûrü'l-usûl*', '*Risale der Usûl-i Buhûr*' ve '*el-'Arûz*' gibi adlarla anılmakta ve yazma nüshalarında genellikle anonim bir şerhiyle birlikte yer almaktadır. Bu manzumenin Hafız Mahmûd el-Vârdârî tarafından yapılan '*Risâletü't-taktî*' adlı bir şerhi daha vardır.

**9. Risâletü te'vîli kıssati Yûsuf:** Yûsuf kıssasının edebî ve tasavvufî bir üslûpla anlatıldığı Farsça bir metindir. Eserde bazısı Arapça olmak üzere birçok şiire yer verilmiştir.

**10. Şerhu'l-Fusûli'l-hamsîn:** İbn Mu'tî ez-Zevâvî'nin nahve dair eserinin şerhidir. Kâtib Çelebi, Sadrüşşerîa'nın bu şerhi oğlu Mahmûd için yazdığını belirtir.

Sadrüşşerîa'ya 'el-Mukaddemâtü'l-erba'a' adlı bir eser nisbet edilmişse de bu müstakil bir kitap olmayıp 'et-Tavzîh'te yer alan ve üzerine birçok haşiye yazılan kısımdan ibarettir.

Ömer Aydın, 'Sadrüşşerîa es-Sânî'ye Göre İnsan Hürriyeti ve Fiilleri' adıyla bir doktora tezi (1996, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Süleyman Tuğral 'Sadruşşeria'da İyilik ve Kötülük Problemi' (1995, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Mehmet Erel 'Sadruşşerîa, Ubeydullah b. Mes'ûd Hayatı ve Fıkıh Usûlündeki Yeri' (2001, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) isimleriyle birer yüksek lisans tezi hazırlamışlardır.<sup>47</sup>

## B. MUKADDEMÂTÜ'L-ERBA'A ÜZERİNE YAZILAN HÂŞİYELER

Hanefî-Mâtürîdî ekolünün önde gelen temsilcilerinden olan Sadrüşşerîa'nın 'et-Tavzîh fî halli ğavâmizi't-Tenkîh' adlı eserindeki 'Mukaddemâtü'l-Erba'a' bölümüne bu kadar çok haşiye yazılmış ve devlet ricâlinin tertiplemiş olduğu toplantılarda âlimlerin tartışma konusu yapılmış olması, hüsün ve kubuh konusunda Mâtürîdî anlayışını temellendirip savunduğu ve Eş'arî'yi ağır şekilde tenkit ettiği bu bölüme ne kadar çok önem verildiğini göstermektedir. Bu orijinal bölüm üzerine müstakil bir literatür oluşmasının en önemli sebeplerinden biri de Şafiî-Eş'arî ekolünün önemli temsilcilerinden Teftâzânî tarafından eserin geniş biçimde ele alınıp eleştiriler getirilmiş olmasıdır. 'Mukaddemâtü'l-Erba'a' üzerine yazılan hâşiyelerden tespit edebildiklerimiz şunlardır:

1- 'Hâşiyetü'l-Usûl ve Ğaşiyetü'l-Fusûl ale'l-Mukaddemâti'l-Erba'a'(Ebû'n-Nâfi Ahmed b. Muhammed b. İshak el-Kazâbâdî).<sup>48</sup>

2- 'Hâşiyeye ale'l-Mukaddemâti'l-Erba'a'(Hatibzâde Muhyiddîn Mehmed Efendi).<sup>49</sup>

3- 'Risâle fî Mes'eleli'l-Cebr ve'l-Kader' (Şeyhülislam Alaeddîn Arabî Efendi).<sup>50</sup>

<sup>47</sup> Şükrü Özen, 'Sadruşşeria', *DİA*, C. XXXV, s. 427- 430 İstanbul 2008, (Kısaltılarak alınmıştır.).

<sup>48</sup> Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120; Abdulvahhap Hallaf, *İslam Hukuk Felsefesi*, s.163, Çev.: Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi Basımevi, II. Baskı, Ankara 1985.

<sup>49</sup> İlyas Üzümlü, 'Hatibzâde Muhyiddîn Efendi', *DİA*, C. XVI, s. 464, İstanbul 1997; Abdulvahhâp Hallâf, *a.g.e.*, s.163; İlyas Çelebi, 'Klasik Bir Kelam Problemi: Hüsün ve Kubuh', s. 56, *MÜİFD*, Sayı:16-17, 1998-1999; İlyas Çelebi, 'Hüsün ve Kubuh', *DİA*, C. XIX, s. 63.

<sup>50</sup> Abdulvahhap Hallaf, *a.g.e.*, s.163; Mehmet İpşirli: 'Tefsir ve Fıkıh alanında geniş bilgi sahibi olmakla birlikte herhangi bir eseri bilinmemektedir.' ('Alaeddîn arabî Efendi' *DİA*, C. II, s. 319, İstanbul 1989)



4- ‘*et-Talik ale’l-Mukaddemâti’l-Erba’a mine’t-Telvîh / Hâşiye ale’l-Mukaddemâti’l-Erba’a*’ (Muslihuddîn Mustafa b. Muhammed Kestelî).<sup>51</sup>

5- ‘*Hâşiye ale’l-Mukaddemâti’l-Erba’a*’ (Molla Lutfi).<sup>52</sup>

6- ‘*Hâşiye ale’l-Mukaddemâti’l-Erba’a*’ (Hasan b. Abdüssamed Samsûnî).<sup>53</sup>

Bunlardan başka kaynaklarda ‘Mukaddemâti’l-Erba’a’ üzerine; Mehmet Molla Arap’ın,<sup>54</sup> Hacı Hasanzâde Efendi’nin,<sup>55</sup> Molla Abdülhakîm es-Siyâlkûtî’nin<sup>56</sup> ve Hocazâde Muslihuddîn Efendi’nin<sup>57</sup> hâşiye yazdığı belirtilmiştir.

## C. KAZÂBÂDÎ’NİN HAYATI, ÖĞRENCİLERİ VE ESERLERİ

### 1. Kazâbâdi’nin Hayatı

Tam künyesi Ebû’n-Nâfi Ahmed b. Muhammed b. İshak el-Kazâbâdî er-Rûmî el-Hanefî’dir.

1163/1750 yılında 90 yaşında iken vefat ettiği göz önünde bulundurulursa 1070/1660 yılında doğduğu söylenebilir. Tokat’ın, bu günkü adı Kazova olan, Kazâbad nahiyesinde doğmuştur.

Tahsiline memleketi Kazâbad’da başladıktan sonra Tokat’a gitti. Burada Âmidî Yusuf Efendi, Turhalî Osman Efendi ve Zorluzâde Erzurum’lu Hasan Efendi’den ders aldı.

---

dediği halde; Tahsin Özcan, Brockelmann’nın Mehmet Molla Arap’a nisbet ettiğini belirttiği Rağıp Paşa Kütüphanesi, numara 1459’daki eserin, Şeyhülislam Aleaddîn Arabî Efendi’ye ait olduğunu ve bu hatanın sebebinin isim benzerliğinden kaynaklandığını belirtmektedir. (Molla Arap, *DİA*, C. XXX, s. 241, İstanbul 2005).

<sup>51</sup> Salih Sabri Yavuz, ‘Kestelî’, *DİA*, C. XXV, s. 314, Ankara 2002; İlyas Çelebi, ‘Hüsün ve Kubuh’, *DİA*, C. XIX, s. 63; Abdulvahhâp Hallâf, *a.g.e.*, s.163; İlyas Üzüüm, ‘Hatibzâde Muhyiddîn Efendi’, *DİA*, C. XVI, s. 464; İlyas Çelebi, *a.g.m.*, s. 56.

<sup>52</sup> Orhan Şaik Gökyay, Şükrü Özen; ‘Molla Lutfi’, *DİA*, C. XXX, s. 257, İstanbul 2005.

<sup>53</sup> İlyas Üzüüm, ‘Hatibzâde Muhyiddîn Efendi’, *DİA*, C. XVI, s. 464; İlyas Çelebi, ‘Klasik Bir Kelam Problemi: Hüsün ve Kubuh’, s. 56; İlyas Çelebi, ‘Hüsün ve Kubuh’, *DİA*, C. XIX, s. 63.

<sup>54</sup> İlyas Çelebi, *a.g.m.*, s. 56; Abdulvahhâp Hallâf, *İslam Hukuk Felsefesi*, s.163; İlyas Çelebi, ‘Hüsün ve Kubuh’, *DİA*, C. XIX, s. 63.

<sup>55</sup> İlyas Çelebi, *a.g.m.*, s. 56; İlyas Çelebi, ‘Hüsün ve Kubuh’, *DİA*, C. XIX, s. 63.

<sup>56</sup> İlyas Çelebi, *a.g.m.*, s. 56; İlyas Çelebi, ‘Hüsün ve Kubuh’, *DİA*, C. XIX, s. 63. Fatih Sultan Mehmet, kendi huzûrunda Sadrüşşerîa ile Taftâzânî’in hüsün ve kubuhla ilgili görüşlerinin ele alındığı ve dönemin önde gelen âlimlerinin iştirak ettiği toplantıya; Hatibzâde Muhyiddîn Mehmed Efendi, Şeyhülislam Aleaddîn Arabî Efendi, Muslihuddîn Mustafa b. Muhammed Kestelî, Molla Lutfi, Abdüssamed Samsûnî, Hacı hasanzâde Efendi ve Molla Abdülhakîm es-Siyâlkûtî katılmıştır (Şükrü Özen, ‘Sadrüşşerîa’, *DİA*, C. XXXV, s. 428, İstanbul 2008). Bu tarihî toplantı ‘*Mukaddemâti’l-Erba’a*’nın İslam literatüründeki yerini göstermesi açısından çok önemlidir.

<sup>57</sup> İlyas Çelebi, *a.g.m.*, s. 56; İlyas Çelebi, ‘Hüsün ve Kubuh’, *DİA*, C. XIX, s. 63.

Tahsilini aslen Antep’li olup Sivas’ta ikamet eden<sup>58</sup>, geniş ölçüde istifâde ettiği, Tefsiri Mehmed Efendi (1111/1699)’den ikmal etti ve icâzet aldı.

1115 (1703) yılında zamanın ilim ve kültür merkezi olan İstanbul’a geldi<sup>59</sup>. Süleymaniye Medresesi’nin odalarından birine yerleşti ve Süleymaniye Camii’nde ders vermeye başladı.

1121 (1709) yılında resmi müderris olmuş ve müderrislikte 60 akçeli müderris mertebesine yükselmiş ve kendisine sarayda bir tedris vazifesi tevcih edilmiştir. Bu arada Kütüphane-i Hümâyun hocalığı da kendisine verildi. Daha sonra Şeyhülislam Zekeriyya Efendi’nin kurduğu medrese de de görev aldı.

1146 (1733) yılında Selanik Kadılığına<sup>60</sup> 1153 (1740) yılında ‘mevleviyet-i ümmü’dünya’ da denen Mısır Kadılığına atandı.

I.Mahmud zamanında kariyerinin zirvesine ulaştı ve 1158/1745 yılında Mekke-i Mükerreme kadılığına getirildi. Bu görevden azledildikten sonra İstanbul’a döndü. 1163/1750 yılında İstanbul’da vefat etti ve Aksaray’dan Koca Mustafa Paşa’ya giden caddenin sağ tarafına defnedildi.

İstanbul’da ilmin yayılması hizmetiyle meşgul olmuş, sonradan idari görevleri seçtiği halde ilimle ilgisini kesmemiş, taşra kökenli olduğu halde İstanbul’da parlak bir kariyer

---

<sup>58</sup> Tefsiri Mehmet Efendinin Sivas’ta ikamet ettiğini bildiğimiz, Tokat’a geldiğine dair de elimizde bilgi bulunmadığı için Kazâbâdî’nin Sivas’a geldiği kanaatindeyiz.

<sup>59</sup> Hocasının 1111 (1699) yılında vefat etmiş olması ve Kâzâbâdî’nin de İstanbul’a (1115/1703) yılında gitmiş olmasından dolayı, Kâzâbâdî’nin hocasının vefatından sonra Tokat’a mı döndüğü yoksa Sivas’ta tahsiline devam edip oradan mı İstanbul’a geçtiği konusunda elimizde bilgi mevcut değildir.

<sup>60</sup> Osmanlı Devleti’nde kadılıklar dereceleri itibarıyla esas olarak "Mevleviyet Kadılığı" ve "Kaza Kadılığı" olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Stratejik durumu, nüfus ve kültür bakımından önde gelen büyük şehirler yönetim ve halkın güvenliği bakımından önem arzettiğinden bunların adli/kazâi idaresinin başına tecrübeli ulemâ gönderilir ve bu kadılıklar mevleviyet olarak anılırdı. Tayin edilen kadılar da mevleviyet rütbesini kazanmış olurdu. Bu nitelikleri taşıyan müderrisler ve kadılar "mevâli, şuyûh-ı müderris ve kibâr-ı müderris" gibi sıfatlarla anılırdı. Mevleviyetlerin itibar bakımından dereceleri; devriye, mahreç, bilâd-ı hamse ve Haremeyn mevleviyetleri şeklindedir. (Fahri Unan, ‘Mevleviyet’, *DİA*, C. XXV, s. 467, 468, Ankara 2004).

Böylece Kâzâbâdî’nin 1146 (1733) yılında "mahreç mevleviyet" statüsünde bulunan Selanik kadılığına atanmasıyla mevleviyet rütbesini aldığını söyleyebiliriz. 1153 (1740) aldığı mevleviyet unvanı ise Mısır kadılığına atanmasından kaynaklanan "bilâd-ı hamse" mevleviyetidir. 1158 (1745) yılında Haremeyn mevleviyeti içinde yer alan Mekke-i Mükerreme kadılığına atanmasıyla mevleviyetteki en üst rütbeğe ulaşmış oldu.

yapmıştır. Ancak tasavvuf ehline muhalif tavır takınmakla ve zahir ilmindeki büyük otoritesine rağmen batın ilimlerini ihmal etmekle eleştirilmiştir.<sup>61</sup>

## 2. Kazâbâdî'nin Öğrencileri

Kazâbâdî'nin eserlerinin olduğu gibi talebelerinin de islam bilim tarihinde önemli bir yeri vardır. Öğrencileri aracılığı ile Osmanlı âlimlerinin yetişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Öğrencileri; Kilisli Ali b. Hüseyin Efendi, Abdü'l-Vehhâb el-Âmidî, Kâzâbâdî'nin oğlu Mehmed Nâfi Efendi (1191/1776), İlmî Hazinesi lakablı Müftizade'l-Kebir, Ayaklı Kütüphane Muhammed Emin b. Yusuf b. İsmail b. Abdullatif el-Antâlî ve en meşhur talebesi Ebu Sai'd Muhammed b. Mustafa el-Hâdimî (l 176/1762)'dir.

Hocası Kazâbâdî'nin ilmine ve şahsiyetine büyük saygı duyan Hâdimî, padişah I. Mahmud'un bütün İstanbul ulamasının Ayasofya Camii şerifinde Hâdimî Efendi'nin "Fâtîha-i Şerîfe" tefsîrinin takrîrinde hazır bulunmalarını irade buyurduğunu duyunca şeyhülislama gidip, padişahın iradesini işittiğini ve dersinde hocasının (ders vekili Kazâbâdî Ahmed Efendinin) bulunmasından hayâ ettiğini bu yüzden hocasının dersinde bulunmamasını istediğini belirterek ricada bulunur. Ancak Şeyhülislam padişahın emrinin duyurulduktan sonra değiştirilemeyeceğini ama hocasına kendisinden biraz

---

<sup>61</sup> İzzî Süleyman Efendi, *Târih-i İzzî*, s. 224b, 225b, Raşit ve Vasıf Efendiler Matbaası, İstanbul h. 1199/1784; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 404, Matbaa-i Âmire, İstanbul h.1333; Babanzâde İsmail Paşa el-Bağdâdî, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfü'z-Zunûn 'an Esami'l-Kütübi'l-Fünûn*, C. I, s. 333, 1945; Babanzâde İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, C. I, s. 175, İstanbul 1951; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimü Müsannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, C. II, s. 81, Matbaatü't-Terakkî, Dımeşk h.1376/1957; Adil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-Müfessirin min Sadri'l-İslâm hatte'l-Asrı'l-Hâzir*, C. I, s. 76, Müessesetü'l-Nüveyhizi's-Sekafiyye, Beyrut 1992; Şeyhi Mehmed Efendi, *Şekâiku Nu'mâniyye ve Zeyilleri Vekâiyü'l-fudalâ*, C. IV, s. 343-518, 596, 666, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989; Ömer Nasûhî Bilmen, *Büyük Tefsir Târihi II (Tabakatü'l-Müfessirin)*, C. I, s. 539, 540, Ankara 1960; Muhammed Zâhid b. Hasan el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Veciz fi mâ Yebteğîru'l-Müsteciz*, s. 20, 21, 34-45, Mektebü'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye, Halep h.1413/1993; Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mür'i't-Tevârih*, C. I, s. 154, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1976; Akifzâde Abdurrahîn Efendi Amasyalı, *Kitabu'l-Mecmû' fi'l-Meşhûd ve'l-Mesmû'*, s. 47b, Millet Genel Kütüphanesi, Eski Kayıt No: 2527, İstanbul h. 1231; Yaşar Sarıkaya, *Ebu Saîd el-Hâdimî Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Alimi*, s. 63-67, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008; Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, *Mecmû'atü't-Terâcim*, s. 4, 5, Millet Kütüphanesi Eski Kayıt No: 788; Uğur Bekir Dilek, *Ebu'n-Nâfi el-Kâzâbâdî ve Şerhu Ferâ'idü'l-Fevâ'id'inin Tahkik ve İncelemesi*, s. 43, Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, 2003; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120,121, Ankara 2002; Abdullah Develioğlu, *Büyük İnsanlar Üç Bin Türk ve İslâm Müellefi*, s. 310, Yaylack Matbaası, İstanbul 1973; Fahri Unan, 'Mevleviyet', *DİA*, C. XXIX, s. 467, 468, Ankara 2004.

evvel camii şerîfe gelip, kendisini göremeyeceğin bir yere oturmasını söyleyebileceğini belirtmesi üzerine Hâdimî bunu kabul eder ve derslerine başlar.

Kazâbâdî'nin ders halkasında bulunanlar arasında damadı; müderris, şair, Halep ve Bursa Mollası Kara Çelebizâde Mustafa Efendi (1174/1760) de vardır. Kara Çelebizâde'nin oğlu Reşad Mehmed Efendi (1175/1762) dedesi Kâzâbâdî'nin yanında medfûndur. Ayrıca Ferîde'yi şerh eden Nâfi' Mehmed Efendi (1191) de Kazâbâdî'nin yanında medfûndur.<sup>62</sup>

### 3. Kazâbâdî'nin Eserleri

Müstakil eser vermekten daha çok kendi devrindeki âlimlere uyararak şerh ve hâşiye yazmayı tercih eden Kâzâbâdî'nin eserleri; islam hukuku, tefsir, kelim ve tasavvuf konularındadır.

1. *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Mirza Cân 'alâ İsbâtil-vâcib*; ed-Devvânî'nin *er-Risaletü'l-Kadîme fî İsbâtil vâcib* adlı eseri üzerine Mirza Can'ın yazdığı haşiye üzerine Kazâbâdî'nin yazdığı hâşiyedir.<sup>63</sup>
2. *Hâşiye 'alâ Tefsiri'l-Fâtiha*; Beyzâvî'nin 'Fâtiha Tefsiri' üzerine yazılmış bir

<sup>62</sup> İzzî, *Târih-i İzzî*, s. 224b, 225b; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 404; İsmail Paşa, el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, C. I, s. 175; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. II, s. 81; Adil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-Müfessirîn*, C. I, s. 76; Şeyhi Mehmed Efendi, *Şekâiku Nu'mâniyye ve Zeyilleri Vekâyiü'l-fudâlâ*, C. IV, s. 343, 518, 596, 666; Ömer Nasûhî Bilmen, *Büyük Tefsir Târihi II (Tabakatü'l-Müfessirîn)*, C. I, s. 539, 540; Muhammed Zâhid b. Hasan el-Kevserî, *Tahrîru'l-Veciz fî mâ Yebteğîru'l-Müstecîz*, s. 20, 21, 34, 45, Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslamiyye, Halep; Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Mür'i't-Tevârih*, C. I, s. 154; Akifzâde, *Kitabu'l-Mecmû' fî'l-Meşhûd ve'l-Mesmû'*, s. 47b; Yaşar Sarıkaya, *Ebu Saîd el-Hâdimî Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Alimi*, s. 63-67; Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, *Mecmû'atü't-Terâcim*, s. 4, 5; Uğur Bekir Dilek, *Ebu'n-Nâfi el-Kâzâbâdî ve Şerhu Ferâ'idü'l-Fevâ'id'inin Tahkîk ve İncelemesi*, s. 44; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120, 121; Abdullah Develioğlu, *Büyük İnsanlar Üç Bin Türk ve İslâm Müellifi*, s. 310; Mehmet Süreyya, *Sicilli Osmânî*, C. II, s. 332, 388, Sebil Yayınevi, İstanbul 1311; Ebu'l-'Ulâ Mardin, *Huzûr Dersleri*, C. I, s. 773, 774, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1966; Muhammed Zahid b. Hasan el-Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, s. 600-602, Râtib Hâkimî, Humus h. 1388/1968.

<sup>63</sup> İzzî, *a.g.e.*, s. 225b; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, C. I, s. 404; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, C. I, s. 175; Ömer Rıza Kehhale, *a.g.e.*, C. II, s. 81; Ebu'l-'Ulâ Mardin, *a.g.e.*, s. 774; Ömer Nasûhî Bilmen, *a.g.e.*, C. I, s. 540; Yaşar Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 65; Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, *a.g.e.*, s. 4, 5; Uğur Bekir Dilek, *a.g.e.*, s. 47; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120; Abdullah Develioğlu, *a.g.e.*, s. 310.

haşiye olup basılmıştır.<sup>64</sup>

3. *Hâşiye 'alâ Tefsîri Sûreti'n-Nebe ve'n-Nâziât ve 'Abese*; adigeçen üç sureyle ilgili Beyzâvî'nin tefsîrine yapılan hâşiyedir.<sup>65</sup>
4. *Hâşiyetü'l-Usul ve Gâşiyetü'l-Füsûl ale'l-Mukaddemâti'l-Erba'a*; tez konumuz olan bu eser, Sadrüşşeria Ubeydullah b. Mes'ûd'un '*Tenkîhu'l-Usûl*'üne yine kendisinin '*et-Tavzîh*' ismiyle yaptığı şerhteki hüsun ve kubuhu temellendirmek için yer alan '*el-Mukaddemâtü'l-Erba'a*' adlı bölümüne yazılmış bir hâşiyedir.<sup>66</sup>
5. *Risâle fî 'ilmi'l-bâtın*; hadislerde zikredilen bâtın kavramı ile bâtınî ilimlerin değerlendirilmesi hakkında bir risâledir; zahir ilmiyle tam uyum içinde olan bir tasavvuf anlayışının nasıl olması gerektiğiyle ilgili görüşlerini belirten Kâzâbâdî'ye göre şeriat kurallarına uyan ve kalp temizliği arayan sûfînin bu çabası meşrûdur. Kıstas, kelamcı ve fakîhlerin yoludur. Ona göre tasavvufî tecrübelerle dayalı bilgiler, şeriatın kurallarıyla bağdaşmıyorsa reddedilmelidir. Aynı şekilde, kutsal metinleri zâhirlerine göre değilde bâtınî bir dille yorumlamak da kabul edilemez.<sup>67</sup>
6. *Şerhu Âdâbi'l-Birgivi*; Mehmed Birgivi'nin münâzara âdâbına dair yazmış olduğu risâlesinin şerhidir.<sup>68</sup>
7. *Şerhu Ferîde*.<sup>69</sup>
8. *Şerhu hadîsi'l-ihsân*; Cibrîl hadîsinde geçen "ihsân" kavramıyla alâkalı kaleme

<sup>64</sup> Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, C. I, s. 404; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *a.g.e.*, C. I, s. 175; Adil Nüveyhiz, *a.g.e.*, C. I, s. 76; Ebu'l-'Ulâ Mardin, *a.g.e.*, s. 773, 774; Ömer Nasûhî Bilmen, *a.g.e.*, C. I, s. 540; Yaşar Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 65; Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, *a.g.e.*, s. 4, 5; Uğur Bekir Dilek, *a.g.e.*, s. 45; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120.

<sup>65</sup> Adil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-Müfessirîn*, C. I, s. 76; Ömer Nasûhî Bilmen, *Büyük Tefsir Târîhi II (Tabakatü'l-Müfessirîn)*, C. I, s. 540; Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, *Mecmû'atü't-Terâcim*, s. 4, 5; Uğur Bekir Dilek, *Ebu'n-Nâfi el-Kâzâbâdî ve Şerhu Ferâ'idü'l-Fevâ'id'inin Tahkîk ve İncelemesi*, s. 46; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120.

<sup>66</sup> İzzî, *Târih-i İzzî*, s. 225b; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 404; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. I, s. 175; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. II, s. 81; Ebu'l-'Ulâ Mardin, *Huzûr Dersleri*, s. 774; Ömer Nasûhî Bilmen, *a.g.e.*, I, 540; Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, *a.g.e.*, s. 4, 5; Uğur Bekir Dilek, *a.g.e.*, s. 46; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120.

<sup>67</sup> Yaşar Sarıkaya, *Ebu Saîd el-Hâdimî Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Alimi*, s. 65, 66, 67; Uğur Bekir Dilek, *a.g.e.*, s. 46; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120.

<sup>68</sup> İzzî, *a.g.e.*, s. 225b; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, C. I, s. 404; İsmail Paşa, el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. I, s. 175; Ömer Rıza Kehhale, *a.g.e.*, C. II, s. 81; Ebu'l-'Ulâ Mardin, *a.g.e.*, s. 774; Ömer Nasûhî Bilmen, *a.g.e.*, C. I, s. 540; Akifzâde, *Kitabu'l-Mecmû' fi'l-Meşhûd ve'l-Mesmû'*, s. 47b; Yaşar Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 65; Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, *a.g.e.*, s. 4, 5; Uğur Bekir Dilek, *a.g.e.*, s. 45; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120.

<sup>69</sup> İzzî, *a.g.e.*, s. 225b; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, C. I, s. 404; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. I, s. 175; Ebu'l-'Ulâ Mardin, *a.g.e.*, s. 774; Abdullah Develioğlu, *Büyük İnsanlar Üç Bin Türk ve İslâm Müellifî*, s. 310.

alınmış küçük bir risâledir.<sup>70</sup>

9. *Şerhu'l-Kasâdetin-nûniyye*; Hızır Bey ibni Celâleddîn(864/1459)'in kelâma dair eserinin şerhidir.<sup>71</sup>
10. *Şerhu kelimeti's-şehâdet*, 'Kelime-i şehâdet'te yer alan 'şehâdet' kelimesine dair küçük bir risale olup '*Haşiye alâ Tefsiri'l-Fatiha*' adlı eserinin sonuna eklenerek basılmıştır.<sup>72</sup>
11. *Şerhu Risâleti'l-istiâre*; Ebü'l-Kâsım es-Semerkindî'nin eserinin şerhi olup '*Mülahhasu netâ'ici'l-enzâr ve muhassalü ebkâri'l-efkâr*', '*Şerhu Ferâidi'l-fevâid*' ve '*Şerhu Risâleti's-Semerkindîyye*' isimleriyle de anılmaktadır.<sup>73</sup> Bu eser üzerine Uğur Bekir DİLEK tarafından 'Ebü'n-Nafi' el-Kazâbâdî ve Şerhu Ferâ'idi'l-Fevâidi'in Tahkîk ve İncelemesi' (2003, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) adıyla bir Yüksek Lisans Tezi hazırlanmıştır.<sup>74</sup>
12. *Takrîrât 'alâ Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefî*: 'Şerhu Akâid'i okuturken yaptığı takrîrlerdir ki, bunları talebelerinden Abdû'l-Vehhab el-Âmidî zabt ve cem etmiştir.<sup>75</sup>
13. *Tenvîrü'l-basâir bi envâri't-tenzîl ve tevkîri's-serâir bi Esrâri't-tevil*; Beyzavi'nin tefsirine haşiyedir.<sup>76</sup>

Bunlardan başka müellife '*er-Risale fi hakki's-sûfiyye*', '*Haşiye 'ale'-l Mutavvel li't-Taftazanî*' ve '*Hâşiye 'ale's-Seyyid li-Muhtasari'l-Müntehâ*' adlı eserler de nisbet edilmektedir.<sup>77</sup>

<sup>70</sup> Yaşar Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 65; Uğur Bekir Dilek, *a.g.e.*, s. 46; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, XXV, 120.

<sup>71</sup> İsmail Paşa, el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. I, s. 175; Ebu'l-'Ulâ Mardin, *Huzûr Dersleri*, s. 774; Yaşar Sarıkaya, *Ebu Saîd el-Hâdimî Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Alimi*, s. 65; Uğur Bekir Dilek, *Ebu'n-Nâfi el-Kazâbâdî ve Şerhu Ferâ'idi'l-Fevâ'id'inin Tahkîk ve İncelemesi*, s. 46; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120.

<sup>72</sup> Uğur Bekir Dilek, *a.g.e.*, s. 45; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120.

<sup>73</sup> İzzî, *Târih-i İzzî*, s. 225b; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 404; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. I, s. 175; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. II, s. 81; Ebu'l-'Ulâ Mardin, *a.g.e.*, s. 774; Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, *Mecmû'atü't-Terâcim*, s. 4, 5; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120; Abdullah Develioğlu, *Büyük İnsanlar Üç Bin Türk ve İslâm Müellifi*, s. 310.

<sup>74</sup> TDVİSAM. Kütüphanesi, Dem. No: 91225, Tasnif No: 492. 7 DİL. E.

<sup>75</sup> Ömer Nasûhî Bilmen, *Büyük Tefsir Târîhi II (Tabakatü'l-Müfessirîn)*, C. I, s. 540; Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, *a.g.e.*, s. 4, 5.

<sup>76</sup> Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, I, 404; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfü'z-Zunûn 'an Esami'l-Kütübi'l-Fünûn*, 1945, C. I, s. 333; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. I, s. 175; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. II, s. 81; Adil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-Müfessirîn*, C. I, s. 76; Ebu'l-'Ulâ Mardin, *a.g.e.*, s. 774; Abdullah Develioğlu, *a.g.e.*, s. 310

<sup>77</sup> İsmail Paşa, el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, C. I, s. 175; Uğur Bekir Dilek, *a.g.e.*, s. 47; Mustafa Öz, 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120; Ramazan Şeşen, Cevat İzgi, Cemil Akpınar; *Fihrisü Mahtutâtî*

## D. NÜSHALARIN TANITILMASI

### 1. Metin Tahkîkinde Karşılaştırdığımız Nüshaların Tanıtılması

Metin tahkîkinde karşılaştırdığımız nüshaları seçerken öncelikle nüshaların tarih önceliğine dikkat ederek müellif nüshasını bulmaya çalıştık. Ancak müellif nüshasını bulamadığımız için ona en yakın tarihli olan Râşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki 809/2 nolu nüshayı asıl nüsha olarak kabul ettik. Bunun dışındaki dört nüshanın seçiminde ise öncelikle her bölgeyi bir aile gibi düşünerek nüsha farklılığının tespiti için farklı bölgelerden birer temsilci olmasına sonrada bu temsilci nüshanın seçiminde tarih önceliğine dikkat ettik. Böylece Çorum İl Halk Kütüphanesi'ndeki nüshalar içerisinde tarihi en eski olan 4442/2 numaralı nüshayı, Manisa Akhisar Zeynelzâde Kitaplığındaki nüshalar içerisinde üzerinde 1212 tarihli mührü olan 7 numaralı nüshayı, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 492 numarada bulunan nüshayı ve Kastamonu İl Halk Kütüphanesindeki 50/1 numarada bulunan nüshayı seçtik. Bu seçmiş olduğumuz nüshalar hakkındaki bilgiler şunlardır:

1. Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, Kayseri, 809/2 kayıt ve 492,7 tasnif numaralı nüsha: 20 Receb 1143 tarihinde Abdu'r-Rahman b. Muhammed tarafından Sultan Bayezidhan Medresesi'nde istinsah edilmiştir. Bigivi'nin 'Rasâilü'l-İnzâr' adlı eseriyle birlikte. 21b-40a sayfaları arasında 19 varak olup rik'a hatla yazılmıştır. Her sayfa 23 satırdır. "قوله"ler kırmızı renkle yazılarak ve metinden yapılan alıntılarının üstü çizilerek göze hitap etmesi sağlanmıştır. Tahkik yaparken müellif nüshasını bulamadığımız için müellif nüshasına en yakın tarihli nüsha olduğu için bu nüshayı asıl nüsha kabul ettik.

2. Çorum İl Halk Kütüphanesi, 4442/2 numaralı nüsha: 1165 yılında İsmail b. Ahmed el-Çorumi tarafından istinsah edilmiştir. Nüshanın baştarafından bir sayfa eksik olup 24a-43b sayfaları arasındadır. Her sayfa 17 satırdır. Baş tarafında yaklaşık bir sayfalık eksiklik vardır. "قوله"ler kırmızı renkle yazılarak ve metinden yapılan alıntılarının üstü çizilerek göze hitap etmesi sağlanmıştır.

3. Akhisar Zeynelzade Kitaplığı, Manisa, 7 numaralı nüsha: Nüshada 'Halebî Vakfı Sahib Ali Zeynel b. Hacı sene 1212' mührü mevcuttur. Eser müstakildir. 1b-43b sayfaları arasındadır. Nesih hatla yazılmıştır. Her sayfa 17 satırdır.

4. Yusuf Ağa Kütüphanesi, Konya, 492 demirbaş numaralı nüsha: Mühürde 1209 tarihi mevcuttur. Eser müstakildir. 1b-35b sayfaları arasında 18 varaktır. Talik hatla yazılmıştır. Her sayfa 23 satırdır.

5. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 50/1 numaralı nüsha: 1229 yılında Hafız abdullah b. Ömer b. el-Hac Ali el-Hâmidî tarafından istinsah edilmiştir. Eser müstakildir. 235x168(165x88) ölçüsünde 1b-16a sayfaları arasında olup nesih hatla yazılmıştır. Her sayfa 30 satırdır. "قوله"ler yazılmamış yeri boş bırakılmıştır.

## **2. Eserin Diğer Nüshalarının Tanıtılması**

1. Ankara İl Halk Kütüphanesi, 1557 demirbaş 297. 3: 927 tasnifli numarada kayıtlı nüsha: Muhammed bin Yusuf tarafından 1183 yılında istinsah edilmiştir. 17 varak olarak 1b-18b sayfaları arasına nesih hatla yazılmıştır. Her sayfa 25 satırdır.

2. Ankara İl Halk Kütüphanesi, 2255 demirbaş 297. 4 tasnifli numarada kayıtlı nüsha: Tarihsiz, Müstakildir. 29 varak olarak talik hatla yazılmıştır. Her sayfa 23 satırdır.

3. Çorum İl Halk Kütüphanesi, 4407/1 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 210x147(155x95) ölçüsünde ve 1b-12a sayfa arasında olup nesih ve talik hatla yazılıdır. Her sayfa 25 satırdır. "قوله" ler kırmızı renkle yazılarak ve metinden yapılan alıntılarının üstü çizilerek göze hitap etmesi sağlanmıştır.

4. Çorum İl Halk Kütüphanesi, 4034/1 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 202x127(137x67) ölçüsünde ve 1a-19a sayfa arasında olup nesih hatla yazılıdır. Her sayfa 21 satırdır. Mecmü'atü'r-Rasail'in içinde yer almaktadır.

5. Çorum İl Halk Kütüphanesi, 1607/1 numaralı nüsha: Ferağ kaydında Abdurrahman bin Ömer tarafından 1180 yılında istinsah edildiği belirtilse de risalenin sonunda 1189 yılında yazıldığı belirtilmektedir. 210x150(165x90) ölçüsündedir. Ferağ kaydında 1b-



15b sayfaları arasında olduğu belirtilmekle beraber 1b-14b sayfararı arasındadır. Nesih ve talik hatla yazılıdır. Her sayfada 23 satır vardır.

6. Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Aşir Efendi Bölümü 80 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 1b-39a sayfaları arasında olup talik hatla yazılıdır. Her sayfada 15 satır vardır.

7. Manisa İli Genel Kitaplığı, 4753/1 numaralı nüsha: Tarihsizdir. 215x165(173x107) ölçüsündedir. Ferağ kaydında 16 varak olduğu belirtilse de 16 varaktan fazla, 1a-17b sayfaları arasındadır. Nesih hatla yazılıdır. Her sayfada 21 satır vardır.



**F. TAHKÎKLİ ANA METİN**

(۱۱۶۳)

(747)

1

2

4

3

{

}

.

6

5

9

8

7

.

10

11

14

13

12

16

15



.	"()	"	"	()	()()	"	"1
		.	"()	()		()()	" "2
	.	"()	()	"	"	()()	" "3
			.		()	()()	" "4
	.	()	()()	"	"	()	" "5
				()()	"	"	" "6
					.	()()	" "7
					.	()()	" "8
			.	"	"()	()()	" "9
					"	"()	" "10
		.	"	"()		()()	" "11
"	"()					()()	" "12
						.	" "()
					.	"()	" "13
					.	()()	" "14
					.	()	" "15
.	"()			"	"()	()()	" "16

}

{<sup>1</sup>

2

.

.

( )

3

4

5

6

7

.



.	"	"()	()()	( )	▪	"1
.	()			()()	"	"2
		.	()	()()	"	"3
			.	()	"	"4
.	"	"()		()()	"	"5
.	"	"()	"	"	"	"6
		.	"	"()	"	"7

2 , (1 )

3

( )

4

5

7 ( ) 6

9

8

10



.	" ( )	( ) ( ) ( )	■	■1
.	" "	( ) ( ) ( )		" n2
.	" "	( ) ( ) ( )		" n3
.	" "	( ) ( ) ( )		" n4
.	" "	( ) ( ) ( )		" n5
.	" "	( )		" n6
.	" "	( ) ( ) ( )		" n7
.	" "	( ) ( )		" n8
.	" "	( ) ( ) ( )		" n9
.	" "	( ) ( ) ( )		" n10

.

( )

.

1

.

( )

( )

.

.

4

(<sup>3</sup>

2

)

5

6

7

9

8

.



.	" "(")	( ) ( ) ( )	" "1
."	" "(" ( ) ( )	( )	" "2
	." ( ) ( ) ( )	( )	" "3
.	( ) ( ) ( )	" "	" "4
	." "("	( )	" "5
.	." "("	( ) ( ) ( )	" "6
."	" "("	( ) ( ) ( )	" "7
.	." "("	( ) ( ) ( )	" "8
.	." "("	( ) ( ) ( )	" "9

( )

.

( )

.

.

( )

( )

.

2 1

3

4

.

5

( )

6

7

( )

.

( )



	.()	()()	( )	" "	"1
	.()		()()	( )	"2
.	"()	()()	( )	" "	"3
		.()	()()	( )	"4
	.()	" "	()()	( )	"5
.	" "	"()	()()	( )	"6
.	" "	"()	()()	( )	"7



( )

1

2

.

4

3

( )

6

5

8

7

9

.

10

( )

.

( )

.

---

:" "()	( ) ( ) ( )	" "n1
.()	( ) ( ) ( )	" "n2
	.() ( ) ( )	" "n3
:" "()	( ) ( ) ( )	" "n4
	.() ( ) ( )	" "n5
:" "()	( ) ( ) ( )	" "n6
:" "()	( ) ( ) ( )	" "n7
.()	( ) ( ) ( )	" "n8
	( ) ( ) ( )	" "n9
:" "() ( ) ( )	( )	" "n10

2 , 1 ,  
 . 5 4 3  
 . ( 6 ) ( )  
 ( 8 ) 7 ( ) )  
 9 . .

13 12 11 10  
 . ( )  
 ( ) ( )  
 . ( )

---

- ." "(" ) ( ) ( ) " #1
- ." "(" ) ( ) ( ) " #2
- .( ) ( ) ( ) ( ) " #3
- ." "(" ) ( ) ( ) " #4
- .( ) ( ) ( ) " #5
- .( ) ( ) ( ) " #6
- .( ) ( ) ( ) " #7
- .( ) ( ) ( ) " #8
- ." "(" ) ( ) ( ) " #9
- ." "(" ) ( ) ( ) " #10
- ." "(" ) ( ) ( ) ( ) " #11
- ." "(" ( ) ( ) ( ) " #12
- ." "(" ) ( ) ( ) ( ) " #13

. ( )

( )

( )

( )

1

2

3

4

( )

( )

\_\_\_\_\_

." "()

.()()() )

." "()	( )()() )	"	"1
." "()	( )() )	"	"2
." "()	( )()() )	"	"3
." "()	( )	"	"4

· ( )

· ( ) ( )

( 1 )

· 2

3

( )

8 7 6 5 4 ( )

9 ( )

10

11



· ( )	( ) ( ) ( )	■ n1
· ( ) ( )	" " ( ) ( )	" n2
· " ( )	" " ( ) ( ) ( )	" n3
· " ( )	" " ( ) ( ) ( )	" n4
· " ( )	" " ( ) ( ) ( )	" n5
· " ( )	" " ( ) ( ) ( )	" n6
· " ( )	" " ( ) ( ) ( )	" n7
· ( ) ( ) ( )	" " ( ) ( ) ( )	" n8
· ( ) ( ) ( )	" " ( ) ( ) ( )	" n9
· " ( )	" " ( ) ( ) ( )	" n10
· " ( )	" " ( ) ( ) ( )	" n11

( )

1

.

.

( )

.

( )

.

.

( )

( )

.

.

( )

.

( )

.

.

( )

.

( )

.

( )

.

( )

( )

2



.( ) " " ( ) ( ) ( ) " "1  
( ) ( ) ( ) " "2

( )

( )

( )

( )

( )

1

( )

( )

( )

( )

2

3

( )

---

" "()

.	( ) ( ) ( )	( )	" "1
" "	"()	( ) ( ) ( )	" "2
		( ) ( ) ( )	" "3

1

2.

3

( )

( )

4

( )

5

( )

)

(

6



	.()()	()()	" "1
	.()()()	()	" "2
.()()()	" "	()	" "3
	" ()	()()()	" "4
	()	()()()	" "5
	.()()()	()	" "6

2

1

( )

3

5 4

6

.( )

( )

( )

---

.	" "("	( ) ( ) ( )	" "1
.	" "("	( ) ( ) ( )	" "2
.	( )	( ) ( ) ( )	" "3
.	( )	( ) ( ) ( )	" "4
.	" "(" " "	( ) ( ) ( )	" "5
.	( )	( ) ( ) ( )	" "6



( )

1

.

( )

) 2

.(

3 ( )

4

5

6

.

)

7

2

)

.(<sup>1</sup>



.	"	"()	( )()	( )	"	"1
.	"	"	"	"()	( )	"
.	"	"()	( )()	( )	"	"3
.	"	"()	( )()	( )	"	"4
.	"	"()	( )()	( )	"	"5
.	"	"()	( )()	( )	"	"6
.	"	"()	( )()	( )	"	"7

3

.(

.

4

( )

5

.

.

.

6

.

.

.

.

( )

( )

7

.

		.()		( ) ( ) ( )	" "1
		" "()		( ) ( ) ( )	" "2
		" "()		( ) ( )	" "3
.( ) ( )		" "		( ) ( )	" "4
.	" "	" "()		( ) ( )	" "5
.		( ) ( )		( )	" "6
.	" "()	( ) ( )		( )	" "7

1

.

2 ( )

.

( )

.

3 ( )

4

.( ) 5

) ( )

(

7

6

.

---

." "()( )

()( ) " "1

( ) " ( ) .

" " ( ) ()( ) ( ) " "2

"3

.( ) ( ) ( )

" " ( )

()( ) ( ) " "4

.( ) ( ) ( ) ( ) " "5

." " ( ) ()( ) ( ) " "6

.( ) ( ) ( ) ( ) " "7

( 1 )

( 2 )

3

5 4 ( )

( )

6

7

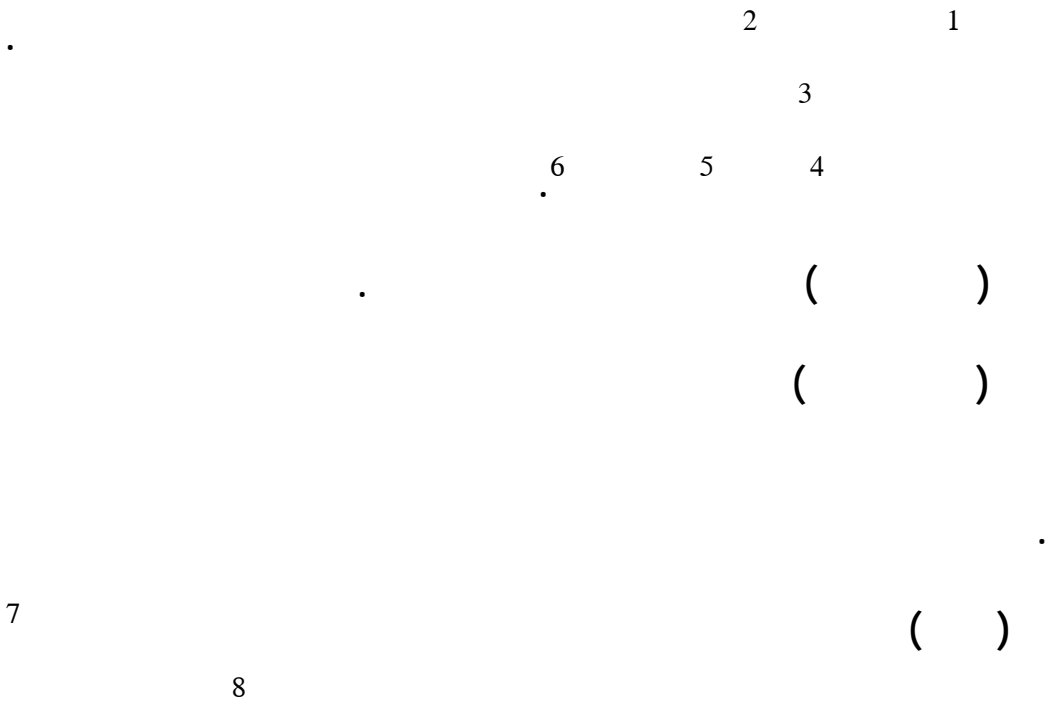
8

( )

9



		( )	( ) ( ) ( )	■ ■ 1
		. ( ) ( )	( ) ( )	■ ■ 2
		. ( )	( ) ( ) ( )	" " 3
		. ( ) ( ) ( )	( )	" " 4
	" "	" ( )	( ) ( ) ( )	" " 5
		" "	( ) ( ) ( )	" " 6
	" "	" ( )	( ) ( ) ( )	" " 7
		" " ( ) ( )	( ) ( )	" " 8
	" "	" ( )	( ) ( ) ( )	" " 9



.	" "	"( )	.	( ) ( ) ( )	"	"1
.	" "	"( )	.	( ) ( ) ( )	"	"2
.	" "	"( )	" "	( ) ( ) ( )	"	"3
.	" "	"( )	" "	( ) ( ) ( )	"	"4
.	" "	"( )	" "	( ) ( ) ( )	"	"5
.	" "	"( )	" "	( ) ( ) ( )	"	"6
.	" "	"( )	" "	( ) ( ) ( )	"	"7
.	" "	"( )	" "	( ) ( ) ( )	"	"8

2

(<sup>1</sup>

)

.

( )

.

( )

3

.

.

5

4

.

6

7

.

.

8

---

.	"	"()	( )()	( )	▪	▪1
.	"	"()	"	"( )	( )()	" n2
.	"	"()	.	( )()	( )()	" n3
.	"	"()	.	"( )	( )()	" n4
.	"	"()	.	"()	( )()	" n5
.	"	"()	.	"()	"	" n6
.	"	"()	"	"	( )()	" n7
.	"	"()	"	"	( )()	" n8

1

2

5 4 )

3

( 6

.

8

( 7 )

9

10

11

.

( )

12

13

14

15



."	"( )	"	"	( ) ( ) ( )	"	"1
				( ) ( ) ( )	"	"2
	."	"( )		( ) ( ) ( )	"	"3
				( ) ( )	"	"4
			.( )	( ) ( ) ( )	"	"5
		."	"( ) ( )	( ) ( )	"	"6
."	"( )	"	"	( ) ( ) ( )	"	"7
."	"( )			( ) ( ) ( )	"	"8
	."	"( )		( ) ( ) ( )	"	"9
	."	"( )		( ) ( ) ( )	"	"10
		."	"( )	( ) ( ) ( )	"	"11
			"	"( ) ( )	"	"12
	."	"( )		( ) ( ) ( )	"	"13
			.( )	( ) ( ) ( )	"	"14
	."	"( )		( ) ( ) ( )	"	"15

.<sup>1</sup>

(<sup>2</sup>)

<sup>3</sup> ( )

.

( )

4

6

5

7

8

) ( )

( )

(

9



.( )

( ) ( ) ( ) " "1

." "( )

( ) ( ) ( ) " "2

. ( )

( ) ( ) ( ) " "3

" "( )

( ) ( ) ( ) " "4

." "( )

( ) ( ) ( ) " "5

." "( )

( ) ( ) ( ) " "6

." "( ) ( )

( ) " "7

.( )

( ) ( ) " "8

.( )

( ) ( ) " "9



1

2

) ( ) 3

5 ( ) 4 (

6

7

8

( )  
( ) ( )

9



.	"	"()		()()	"	"1
.	"	"()()		()	"	"2
.	"	"( )	"	"() ( )	"	"3
.	"	"( )	"	"( ) ( )	"	"4
.	"	"()()	"	"()()	"	"5
.	"	"( )	"	"()()()	"	"6
.	"	"( )	"	"()()()	"	"7
.	"	"()()	"	"( )	"	"8
.	"	"( )	"	"( )()()	"	"9

( )

.

1

.

2

.

.

( )

.

( )

( )

( )

.

( )

3

( )

.( ) 4

( )

( )

.

.

( )

( )

5

.



.( )

( ) ( ) ( )

" "1

." "( ) ( ) ( )

" "2

." "( ) ( ) ( )

( ) ( )

" "3

." "( ) ( ) ( ) ( )

" "4

( ) ( ) ( ) ( ) "

"5

1

.

3

( 2 )

( )

4

( )

.

( )

.

( )

( )

.

.

( 5 )

.

8

7

6

.

---

	.	( )	( ) ( ) ( ) ( )	" #1	
	.	( ) ( ) ( ) ( )		" #2	
.	"	" ( )	( ) ( ) ( )	" #3	
.		( )	( ) ( ) ( ) ( )	" #4	
.	"	" ( )	( ) ( ) ( )	" #5	
.	"	" ( )	( ) ( ) ( )	" #6	
.		"	" ( )	( ) ( ) ( )	" #7
.		( )	( ) ( ) ( )	" #8	

( )

) 1

( ...

2

.

( )

.

4 ) 3 ( )

(

) 5

.

( 6

7

( )

8

)

( ...



.	" "	"()	()()	()	"	"1
.()	.	"()	()()	()	"	"2
.	" "	"()	()()	()	"	"3
.	" "	"()	()()	()	"	"4
.	" "	"()	()()	()	"	"5
.	" "	"()	()()	()	"	"6
.	" "	"()	()()	()	"	"7
.	" "	"()	()()	()	"	"8

( )

1

( )

2

3

)

4

(

( )

( )

( )

5

6

( )

---

.	" ( )	" "	" ( ) ( )	.	( )	( ) ( ) ( )	" "	" 1
.	" ( )	" "	" ( ) ( )	.	" ( )	( )	" "	" 2
.	" ( ) ( ) ( )	" "	" ( ) ( ) ( )	.	" ( )	( ) ( ) ( )	" "	" 3
.	" ( ) ( ) ( )	" "	" ( ) ( ) ( )	.	" ( )	( )	" "	" 4
.	" ( ) ( ) ( )	" "	" ( ) ( ) ( )	.	" ( )	( ) ( ) ( )	" "	" 5
.	" ( ) ( ) ( )	" "	" ( ) ( ) ( )	.	" ( ) ( )	( ) ( ) ( )	" "	" 6

( )

.

1

( )

2

4

3

.

6

5

( )

( )

( )

.

.

( )

( )

( )

.( )



." "()"() ( ) " "

" "()" ( ) " "1  
" "()" ( ) " "2

." "()" " "3  
" "()" ( )() ( ) " "4

." "()" ( )() ( ) " "5

." "()" ( ) " "6  
( ) ( )() ( )

( )

1

2 ( )

( )

( )

3

4 ( )

5

( )

6

7

( )

“ ”

“ ” “ ” ( ) ( ) ( ) “ ” #1

( ) ( ) ( ) ( ) “ ” #2

( ) ( ) ( ) ( ) “ ” #3

“ ” ( ) ( ) ( ) “ ” #4

“ ” ( ) ( ) ( ) “ ” #5

( ) ( ) ( ) ( ) “ ” #6

“ ” ( ) ( ) ( ) “ ” #7

1

( )

2

3

.

( )

( )

. (4 )

( )

.

( )

5

.

( )

6



" "

. " " ( ) ( ) ( ) " "1  
" " " " ( ) ( ) ( ) " "2

" "

. ( ) ( ) ( ) " "3  
" " ( ) ( ) ( ) " "4

( ) ( ) ( ) " "5

. ( ) ( ) ( ) " "6



)

.

(

(<sup>1</sup>)

.

( )

.

( )

( )

.

( )

2

( )

(<sup>3</sup>)

.

4

( )

5

6

---

. ( ) ( ) ( ) ( )      ( )      ■ "1

. " ( ) ( )      ( ) ( )      " "2

. ( ) ( ) ( )      ( )      ■ "3

. ( )      " "      ( ) ( ) ( )      " "4

. ( )      ( ) ( ) ( )      " "5

.      " " ( )      ( ) ( ) ( )      " "6

( )

1

.

2

.

3

.

( )

.

( )

6

5

4

.

)

( )

.(

( 7 )

.



.	"	"	( )	( )	( )	( )	"	"	1
.	( )			( )	( )	( )	"	"	2
.	"	"	( )	( )	( )	( )	"	"	3
.	"	"	( )	( )	( )	( )	"	"	4
.	( )			( )	( )	( )	"	"	5
.		"	"	( )	( )	( )	"	"	6
.				( )	( )	( )	"	"	7

1

( )

3

2

.

(<sup>4</sup>

)

5

7

6

. ( )

( )

8

.

( )

9

.

.

(<sup>1</sup>

)

.



		. ( ) ( ) ( )	( )	"	"1
		. ( )	( ) ( ) ( )	"	"2
.	"	" ( ) ( )	( ) ( )	"	"3
.	"	" ( )	( ) ( ) ( )	"	"4
	.	" ( )	( ) ( ) ( )	"	"5
	.	" ( )	( ) ( ) ( )	"	"6
	.	" ( )	( ) ( ) ( )	"	"7
	.	" ( )	( ) ( ) ( )	"	"8
	.	" ( ) ( )	( ) ( )	"	"9

. ( )  
 . ( 3 2 )  
 ( )  
 .  
 . 4 ( )  
 7 6 ( 5 )  
 .  
 . ( ) ( )  
 8 ( )  
 9  
 10  
 . 11  
 . ( )  
 . ( )

---

. ( ) ( ) ( ) ( ) ■ ■1  
 . ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ■ ■2  
 . " " ( ) ( ) ( ) ( ) ■ ■3  
 . " " ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) " ■4  
 . " " ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ■ ■5  
 . " " ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) " ■6  
 . " " ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) " ■7  
 . " " ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) " ■8  
 . ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) " ■9  
 . " " ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) " ■10  
 . " " ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) " ■11

( ) ( )  
 1  
 3 2  
 .  
 ( )

4  
.

5  
.

6

( )

( )

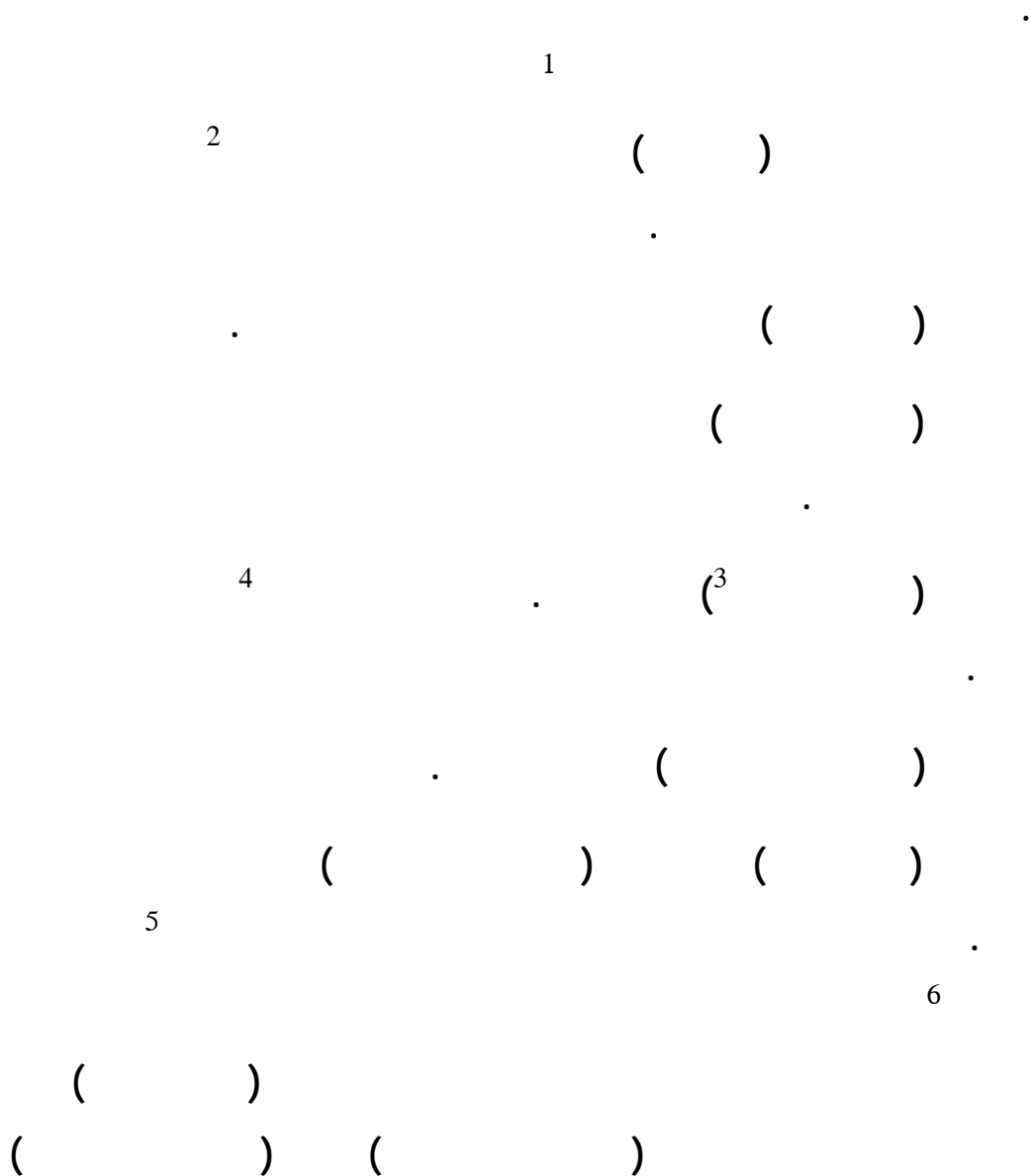
---

." "()  
 . " "()  
 . " "()  
 " "()  
 ." "( )  
 ." "( )

( ) ( ) ( )  
 ( ) ( ) ( )  
 ( ) ( ) ( )  
 ( ) ( ) ( )  
 ( ) ( ) ( )  
 ( ) ( ) ( )

" "1  
 " "2  
 " "3  
 " "4  
 " "5  
 " "6






---

.	"	"()		()()	"	"1
.		"	"()	()()	"	"2
.	()	()		()()	"	"3
.	"	"()		()()	"	"4
.	"	"()		()()	"	"5
.	"	"()		()()	"	"6

.( ) . ( )  
 1  
 .  
 . ( )  
 2  
 . ( )  
 .  
 ) . ( )  
 ( ) (3  
 4 ( )  
 5  
 .  
 .  
 7 6  
 9 8



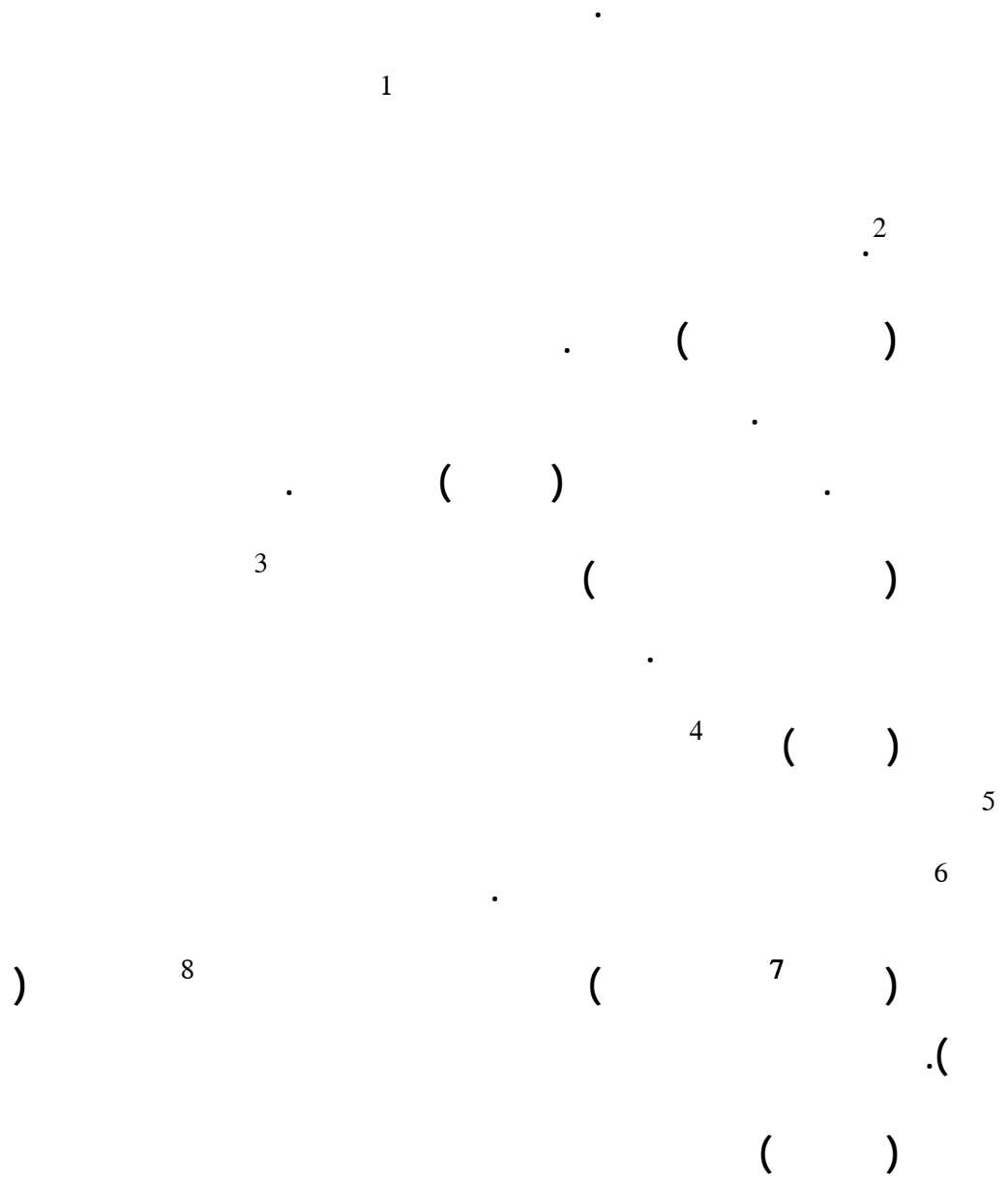
." "()" ()()() " "1  
 ." "()" ()()() " "2  
 ." () ()()() " "3  
 ." "()" ()()() " "4  
 ." () ()()() " "5  
 ." " " " "()"()()() ()() " "6  
 ." () ()()() " "7  
 ." " " " "()"()() ()() " "8  
 ." "()" ()() " "9






---

		"	"()	( ) ( ) ( )	"	"1
		( )		( ) ( ) ( )	"	"2
		" "	" "	" ( ) ( )	"	"3
				" ( ) ( )	"	"4
		" "	" "	" ( ) ( )	"	"5
		" "	" "	" ( ) ( )	"	"6
" "	" "	" "	" "	" ( ) ( )	"	"7
				" ( ) ( ) ( )	"	"8
				" ( ) ( )	"	"9




---

- . " "()"() ( ) ( ) " "1
- . " "()"() ( ) ( ) " "2
- " "()" ( ) ( ) ( ) " "3
- " "()" ( ) ( ) ( ) " "4
- . " "()" " "()" ( ) ( ) " "5
- " "()" ( ) ( ) ( ) " "6
- " "()" " "()" ( ) ( ) " "7
- " "()" ( ) ( ) ( ) " "8

.  
 1  
 . 2 .  
 ( ) .  
 .( ) ( )  
 3  
 4 .  
 . .  
 .  
 .  
 5 )  
 .( ) (

---

. ( ) ( ) ( ) " "1  
 ." " ( ) ( ) ( ) " "2  
 " " ( ) ( ) ( ) " "3  
 ." " ( ) ( ) ( ) " "4  
 . ( ) ( ) ( ) " "5

2 ) 3 1( )  
 . . ( )  
 . ( )  
 . ( )  
 . ( )  
 . ( )  
 . 5 4  
 . 6 ( )  
 . ( )  
 . 8 7 ( )  
 . ( ) ( )  
 ) 1 ( ) ( )  
 1 ( ) ( )  
 . ( )

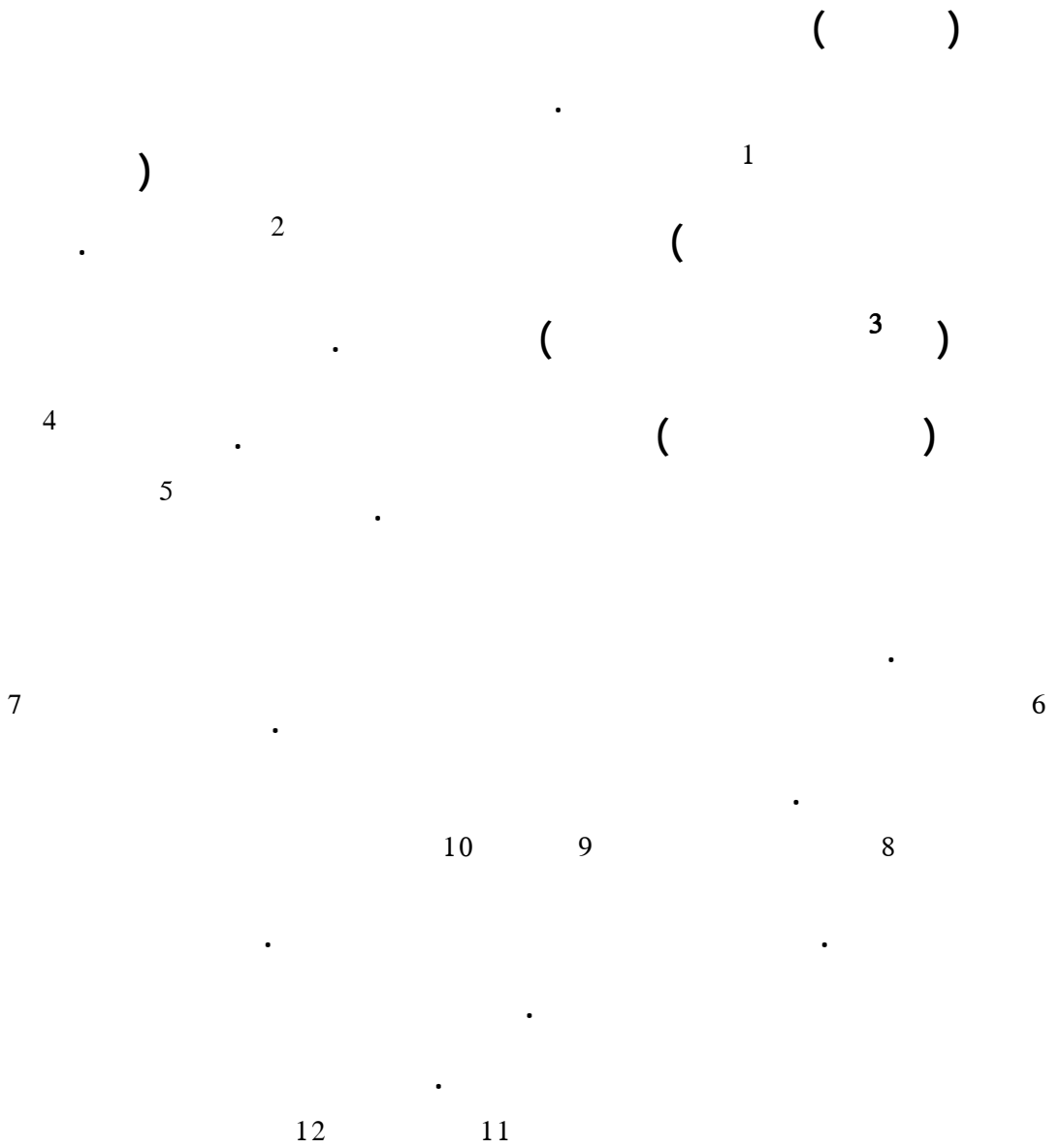
---

.( ) ( ) " n1  
 " " ( ) ( ) ( ) " n2  
 " " ( ) ( ) ( ) " n3  
 .( ) ( ) ( ) " n4  
 " " ( ) ( ) ( ) " n5  
 " " ( ) ( ) ( ) " n6  
 .( ) ( ) ( ) " n7  
 " " " " " " ( ) ( ) ( ) " n8

. ( <sup>2</sup> )  
 3 ( )  
 6 5 4  
 .  
 .  
 .  
 7  
 ) . <sup>8</sup>  
 . ( ) ( )  
 . 9  
 .  
 ( ) ( )  
 ( <sup>10</sup> )  
 12 11 ( )

---

." "()"() ( ) " "1  
 ." "()" ()() ( ) " "2  
 ." "()" .() ()() ( ) " "3  
 ." "()" ()() ( ) " "4  
 ." "()" ()() ( ) " "5  
 ." "()" .()() ( ) " "6  
 ." "()" " "()" ( ) " "7  
 ." "()" " "()" ( ) " "8  
 ." " ()() ( ) ( ) " "9  
 ." "()" .() ()() ( ) " "10  
 ." "()" " "()" ( )() ( ) " "11  
 ." "()" " ()() ( ) " "12




---

. " ( ) ( ) ( ) ( ) " "1  
 ." " ( ) ( ) ( ) ( ) " "2  
 ." " ( ) ( ) ( ) ( ) " "3  
 ." " ( ) ( ) ( ) ( ) " "4  
 . ( ) ( ) ( ) ( ) " "5  
 . ( ) ( ) ( ) ( ) " "6  
 ." " ( ) ( ) ( ) ( ) " "7  
 . ( ) ( ) ( ) ( ) " "8  
 ." " ( ) ( ) ( ) ( ) " "9  
 ." " ( ) ( ) ( ) ( ) " "10  
 . ( ) ( ) ( ) ( ) " "11  
 . " " ( ) ( ) ( ) ( ) " "12



## BİBLİYOGRAFYA

- ÂKİFZÂDE, Abdurrahîm Efendi Amasyalı; *Kitâbu'l-Mecmu' fi'l-Meşhûd ve'l-Mesmû'*, Millet Genel Kütüphanesi, Eski Kayıt No: 2527, İstanbul h. 1231.
- AYDIN, Ali Arslan; *İslam İnançları ve Felsefesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara Tarihisiz.
- BÂCÎ, Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef; *İhkâmu'l-Füsûl fi Ahkâmi'l-Usûl*, C. I-II, Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrût 1989.
- BAĞÇECİ, Muhittin; *Kelâm İlmîne Giriş*, Kayseri 2000.
- BAĞDÂDÎ, Babanzâde İsmail Paşa; *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, C. I-II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1951.
- ....., Babanzâde İsmail Paşa; *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-fünûn*, C. I-II, h.1364/1945.
- BARDAKOĞLU, Ali; 'Hüsn ve Kubh Konusunda Aklın Rolü ve İmam Maturîdî', *EÜİFD*, s. 59-75, sayı: 4, Kayseri 1987.
- BAYLER, Şehmus; *Kelamcılara Göre Hüsn-Kubuh ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, 2006.
- BEYÂDÎ, Kemalüddîn Ahmet; *İşâretül Meram min İbâratî'l-İmam*, Dârü'l-Kitabî'l-İslâmî, İstanbul 1949.
- BİLMEN, Ömer Nasûhî; *Büyük Tefsir Târîhi II (Tabakatü'l-Müfessirîn)*, Diyanet İşleri Reisiği yayınları, Ankara 1960.
- BODUR, Cafer; *Şerafettin Yaltkaya'nın 'Mu'tezîle ve Hüsn ve Kubuh' Adlı Makalesinin Yeni Harflere Aktarımı ve Değerlendirmesi*, Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, 1999.
- BURSALI, Mehmed Tâhir; *Osmanlı Müellifleri*, C. I-III, Matbaai Âmire, İstanbul h.1333.
- CASSÂS, Ahmed b. Ali Hüccetü'l-İslâm er-Râzî; *el-Fusûl fi'l-Usûl*, C. I-IV, Mektebetü'l-İrşâd, İkinci Baskı, 1994.



- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed b. Ali, *Şerhu'l-Mevâkıf*, C. I-III, Siyalkuti Abdülhakim b. Şemsüddin'in *Hâşiye alâ Şerhi'l-Mevâkıf fî İlmi Kelâm*, ve Hasan Çelebi b. Muhammed b. Ali'nin *Hâşiye alâ Şerhi'l-Mevâkıf*, adlı eserleriyle beraber basılı, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1311.
- CÜVEYNÎ, İmâmu'l-Haremeyn Ebû'l-Me'alî Abdu'l-Melik b. Abdillâh b. Yusuf; *et-Telhîs fî Usûli'l-Fıkh*, C. I-III, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Birinci Baskı, Beyrût, 1996.
- ÇELEBÎ, İlyas; 'Hüsün ve Kubuh', *DİA*, C. XIX, s. 59-63, İstanbul 1999.
- .....İlyas; 'Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-Kubuh', *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 16-17, İstanbul 1998-1999, s. 55-90.
- DEVELİOĞLU, Abdullah; *'Büyük İnsanlar Üç Bin Türk ve İslâm Müellifi'*, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1973.
- DİLEK, Uğur Bekir; *Ebu'n-Nâfi el-Kâzâbâdî ve Şerhu Ferâ'idi'l-Fevâ'id'inin Tahkik ve İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- EMÎR PÂDİŞÂH, Muhammed Emîn el-Mağrûf; *Teyşîru't-Tahrîr*, C. I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrût 1983.
- FURFÛR, Veliyyüddîn Muhammed Salih, *Medârikü'l-Hak*, C. I-III, Mektebetü Dâru'l-Furfûr, Birinci Baskı, Halbûnî/Dımeşk 1999.
- GAZZÂLÎ; *El-Mustasfâ min 'İlmi'l-Usûl (İslam Hukûkunda Deliller ve Yorum Metodolojisi)*, C. I-II, Çev: H. Yunus Apaydın, Rey Yayıncılık, Kayseri 1994.
- GÖKYAY, Orhan Şaik; Şükrü Özen; 'Molla Lutfi', *DİA*, C. XXX, s. 257, İstanbul 2005.
- GÖLCÜK, Şerafettin; *Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri*, Kayhan Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul 1979.
- GÖRGÜN, Tahsin; 'Hüsün ve Kubuh Meselesi; Kadı Abdülcebbâr'ın Yaklaşım Şeklinin Tahlîlî Bir Tasvîri veya Toplumsal Varlığı Sürdürmenin Ma'kul Yolları Üzerine Bir Araştırma', *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 5, İstanbul 2001, s. 59-108.

- HALLAF, Abdulvahhâp; *İslam Hukuk Felsefesi*, Çev: Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi Basımevi, II. Baskı, Ankara 1985.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd; *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, C. I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1975.
- İLTAŞ, Davut; *Fıkıh Usulünde Mütekellimîn Yönteminin Delalet Anlayışı*, Doktora Tezi, Erciyes üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- İPŞİRLİ, Mehmet; 'Alaaddîn Arabî Efendi', *DİA*, C. II, s. 319, İstanbul 1989.
- İZZÎ, Süleyman Efendi; *Tarih-i İzzî*, Râşit ve Vâsif Efendiler Matbaası, İstanbul h.1199/1784.
- KEHHÂLE, Ömer Rıza; *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcimü Müsannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, C. I-XV, Matbaatü't-Terakkî, Dimeşk h.1376/1957.
- KEVSERÎ, Muhammed Zâhid b. Hasan; *Makâlâtü'l-Kevserî*, Râtib Hâkimî, Humus h.1388/1968.
- ....., Muhammed Zâhid b. Hasan; *et-Tahrîru'l-Vecîz fî mâ Yebteğîru'l-Müstecîz*, Mektebü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, Haleb h.1413/1993.
- KÜLEYNÎ, Ebû Câfer Muhammed b. Yakup b İshâk er-Razî; *el-Usûl mine'l-Kâfi*, C. I-II, Tarihsiz.
- LÂMÎŞÎ, Ebu's-Senâ Muhammed b. Zeyd; *Kitâbün fî Usûli'l-Fıkıh*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî Beyrût 1995.
- MARDİN, Ebü'l-'Ulâ; *Huzûr Dersleri*, C. I-II, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1966.
- MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd; *Kitâbü't-Tevhîd*, İstanbul 1979.
- NÜVEYHİZ, Adil; *Mu'cemü'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatta'l-Asri'l-Hâzır*, C. I-II, Müessesetü'l-Nüveyhizi's-Sekafiyye, Beyrut 1983.
- ÖZ, Mustafa; 'Kazâbâdî', *DİA*, C. XXV, s. 120, 121, Ankara 2002.
- ÖZCAN, Tahsin; 'Molla Arap', *DİA*, C. XXX, s. 241, İstanbul 2005.

- ÖZEN, Şükrü; 'Sadruşşeria', *DİA*, C. XXXV, s. 427- 430, İstanbul 2008.
- RÂZÎ, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin; *el-Mahsûl fî İlmi Usûli'l-Fıkh*, C. I-VI, Müessesetü'r-Risâle, ikinci Baskı, Beyrût 1992.
- SADRUŞŞERÎA, Ubeydullah b. Mesûd es-Sânî, *et-Tavzîh fî Halli Gavâmizi't-Tenkîh*, C. I-II, Teftâzânî'nin 'Et-Telvîh ilâ Keşfi Hakâiki't-Tenkîh' adlı eseriyle beraber sayfa kenarında basılı, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1327.
- SARIKAYA, Yaşar; *Ebu Saîd el-Hâdimî Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Âlimi*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.
- SEM'ANÎ, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcebbâr; *Kavâtü'u'l-Edille*, C. I-II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Betrût, 1997.
- SERAHSÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl; *Usûl*, C. I-II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1973.
- SÜREYYA, Mehmet; *Sicilli Osmânî*, C. I-IV, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996.
- ŞEM'DÂNÎZÂDE, Fındıklılı Süleyman Efendi; *Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi Mür'i't-Tevârih*, C. I-III, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.
- ŞEŞEN, Ramazan; Cevat İzgi; Cemil Akpınar; *Fihrisü Mahtutâtî Mektebeti Köprülü*, (Köprülülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu), C. I-III, İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi yayınları, İstanbul h.1406/1986.
- ŞEYHZÂDE, Abdurrahman b. Ali; *Nazmü'l-Ferâid*, el-Matbaatü'l-Edebiyye, Mısır h.1317.
- ŞEYHÎ, Mehmed Efendi; *Şekâiku Numâniyye ve Zeyilleri Vekayi'u'l-Fudalâ*, C. I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- ŞEYHÜLİSLÂM, Arif Hikmet Bey; *Mecmû'atü't-Terâcim*, Millet Kütüphanesi Eski Kayıt: 788.
- TOPALOĞLU, Bekir; *Kelam İlmi*; Damla Yayıncılık, III. Baskı, İstanbul 1988.
- UNAN, Fahri; 'Mevleviyet', *DİA*, C. XXIX, s. 467, 468, Ankara 2004.
- ÜZÜM, İlyas; 'Hatibzâde Muhyiddîn Efendi', *DİA*, C. XVI, s. 464, İstanbul 1997.
- YAVUZ, Salih Sabri; 'Kestelî', *DİA*, C. XXV, s. 314, Ankara 2002.

## ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Mersin'in Silifke ilçesinde doğdu. İlkokulu, Barboros İlkokulu'nda ortaokulu ve ortaöğrenimini Erdemli İmam-Hatip Lisesi'nde, Lisans eğitimini de Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 2001 yılında tamamladı. Diyanet İşleri Başkanlığında imam-hatip olarak 2001 yılında başladığı görevinden 2004 yılında Milli Eğitim Bakanlığına öğretmen olarak geçiş yaptı. Hâlen Mersin'de Erdemli İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Koramşalı İlköğretim Okulu'nda müdür yardımcısı olarak görevine devam etmektedir.

**Adres** : Merkez Mah. Menderes Cad. Cami Sok. Çelik Apartmanı No: 4

Erdemli-MERSİN

**Tel** : 0505 396 57 94

**E-mail** : hdogru33@hotmail.com